

Economisch-Statistische Berichten

Veertig jaar E.-S.B.

★

Mr. G. E. Kruseman

Kartelproblemen

KARTELS EN VRIJHEID

★

Dr. J. G. M. Delfgaauw en A. I. V. Massizzò

Twee soorten vergeten groepen

★

Mej. M. Schröder

Dingen, die men niet zegt....

★

Drs. A. G. ter Hennepe

De Nederlandse industrie in het derde
kwartaal van 1955

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

41e JAARGANG

No 2011

WOENSDAG 4 JANUARI 1955

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Verhuur van brandkasten en
kluisen voor grote administraties

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

Adverteer in dit
goed gelezen blad

R. Mees & Zoonen

Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen
Alblasserdam

voor industriële doeleinden

OZALID

OZALID, het moderne licht-drukprocédé heeft zich in een zo hoog tempo ontwikkeld, dat een buitenstaander nauwelijks meer de veelheid van mogelijkheden overziet. Weet U bijvoorbeeld, welke licht-drukmaschine als het ware voor Uw bedrijf is geschapen?

Het is zeker de moeite waard, daaromtrent eens vrijblijvend inlichtingen te vragen bij DE specialisten op dit gebied:

DE ATLAS

DELFT
TELEFOON 25377

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.*
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, 6, Place Royale, Brussel, postcheck-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 29,—, overige landen f 31,— per jaar. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 cts.

No 1977 en no 2000: f 2,—.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief f 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

Veertig jaar E.-S.B.

Het was in het tweede jaar van de eerste wereldoorlog. Men voelde dat er na de vrede een ander Europa, een andere wereld zou geboren worden en men wist, dat het onze plicht zou zijn te zorgen, dat er ook een Nieuw Nederland zou komen, vooral op economisch én financieel gebied.

Wij waren in velerlei opzicht achtergebleven. Het bankwezen was nog klein en begon zich pas te ontwikkelen. Men droomde van een centrum voor rembourscredieten, welke laatste immers nog grotendeels over Londen liepen. De scheepvaartlijnen omspanden nog niet de wereld.

En dan de economie in het algemeen en de economische wetenschap. Juist twee jaar tevoren was de Hogeschool in Rotterdam als eerste op het gebied der „hautes études commerciales” gestart. Maar de documentatie en de geschriften waren er nog niet. Er was de, zéér eerbiedwaardige, Hollandse Economist, eens per maand verschijnend, die echter vooral theoretisch gestelde stukken bevatte, maar een zo uitstekend en levendig weekblad als de Engelse Economist was er niet.

Toen kwamen wij regelmatig bijeen onder leiding van de President van De Nederlandsche Bank, Mr. Vissering, die altijd voor nieuwe initiatieven te vinden was, de toenmalige eerste Rector Bruins steeds daarbij, en het resultaat werd: het Instituut voor Economische Geschriften (later uitgegroeid tot Nederlandsch Economisch Instituut), dat de regelmatige uitgifte van publikaties over economische onderwerpen zou bevorderen, maar dat bovendien — en dat was toen de hoofdzaak — het weekblad Economisch-Statistische Berichten uit zou geven, dat uit gegevens door de zakenwereld verstrekt een reeks

artikelen zou publiceren, die de lezers voortdurend op de hoogte zouden houden van de ontwikkeling van de economie en de financiën in het land en daarbuiten, statistieken regelmatig daarbij gevoegd.

Dit blad heeft nu zijn veertigste jaargang afgesloten en zijn tweeduizendste nummer gepubliceerd, regelmatig als de klok: veertig maal vijftig, zelfs met moeite en nood in de oorlogstijd doorgezet. Het droeg de spreuk van de Hogeschool met zich mede: stevig onder de stormen.

Er zijn in al die jaren telkens wel pogingen gedaan de inhoud van het blad weer eens te wijzigen. Soms was het te theoretisch en te geleerd, soms dreigde het wel eens wat in gehalte achteruit te gaan, maar over het algemeen mag zeker gezegd worden, dat het op peil gebleven is en beantwoordt heeft aan de wensen die wij *toen* hadden.

Zover de geschiedenis. En de wensen die wij *nu* hebben? Kort gezegd: dat het blad zijn uiterlijke stijl, traditie en voornaamheid moge bewaren, naar het Engelse voorbeeld. En wat het innerlijk betreft: dat het streven blijve om door rusteloze inspanning de inhoud van de E.-S.B. te houden en zo nodig telkens opnieuw te brengen op zulk een niveau dat het het leidende blad blijft tot voorlichting in al die wisselende en dikwijls uiterst moeilijke vraagstukken, die zich in de dagelijkse economie van stad en land en wereld voordoen.

Daarbij moge geen ogenblik worden vergeten, dat in dit tijdperk, waarin wij zo grote dingen zien gebeuren, ook groot werk van ons mag worden verwacht.

K. P. van der Mandele

INHOUD

	Blz.		Blz.
Veertig jaar E.-S.B., door Mr. K. P. van der Mandele	3	Ingezonden stuk:	
Kartelproblemen; kartels en vrijheid, door Mr. G. E. Kruseman	5	Het reële loonpeil, door A. H. G. Fokker, met naschrift van B. Bolmeijer	13
Twee soorten vergeten groepen, door Dr. J. G. M. Delfgaauw en A. I. V. Massizzo	8	Aantekening:	
Dingen, die men niet zegt...., door Mej. M. Schröder	10	Handelsbetrekkingen tussen Oost- en West-Europa	15
De Nederlandse industrie in het derde kwartaal van 1955, door Drs. A. G. ter Hennepe	12	Boekbespreking:	
		„The development of economic thought”, bespr. door Dr. J. Kaufmann	18
		Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. J. C. Brezet	19
		Statistieken:	
		Bankstaten	20

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glász; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

Mr. G. E. KRUSEMAN, Kartelproblemen; kartels en vrijheid.

Een algemene grondslag voor de beoordeling van kartels kan slechts gevonden worden met betrekking tot het begrip „vrijheid”. Dit laatste gebeurt ook regelmatig, doch vrijwel steeds eenzijdig vanuit de gezichtshoek der vrijheidsbeperking, welke de kartels eigen zou zijn. De vraag, of vrijheidsbeperking inderdaad een wezenlijk kenmerk van de kartels is, kan niet anders dan ontkennend worden beantwoord. Kartelvorming kan, naar schrijver betoogt, noch uit hoofde van de vrijheid, noch op grond van de democratie principieel bestreden, maar wél met behulp van beide beginselen verdedigd worden. In tegenstelling tot de opvatting dat „bedrijfsregelingen wraakbaar zijn, behoudens tegenbewijs”, poneert schrijver de stelling, dat kartels aanvaardbaar zijn, tenzij een bedrijfsregeling of een bepaling daarvan inbreuk maakt op het algemeen belang. Het begrip „algemeen belang”, opgevat als tegenstelling van „individueel” of „groepsbelang”, schijnt voldoende om de koers voor het kartelbeleid globaal te bepalen. Aan de hand van enkele voorbeelden betoogt schrijver, dat zulks in werkelijkheid niet geschiedt. Er is kennelijk geen sprake van casuïstisch ingrijpen in het kartelwezen indien dit de perken te buiten gaat, doch van een consequent richten en regelen der kartels binnen het kader van de wens der Overheid. Men dient te aanvaarden dat de vrije economie een kartel zonder inhoud is geworden. Dit betekent, dat de kartels en het kartelbeleid niet meer als aparte onderwerpen kunnen worden beschouwd, nu zij opgaan in het algemene probleem der ordening en dat een debat over deze onderwerpen op de grondslag van de begrippen „vrijheid” en „algemeen belang” elke zin verliest.

Dr. J. G. M. DELFGAAUW en A. I. V. MASSIZZO, Twee soorten vergeten groepen.

Hoewel de belangstelling voor de vergeten groepen van vrij recente datum is, heeft ten aanzien van de inhoud van het begrip „vergeten groepen” reeds een essentiële verandering plaats gehad. Oorspronkelijk werden nl. die personen tot de vergeten groepen gerekend, die door de sedert de laatste wereldoorlog opgetreden stijging van de kosten van levensonderhoud in hun reëel niet-arbeidsinkomen in belangrijke mate waren achteruitgegaan. De laatste tijd verstaat men er meer en meer onder alle personen — vooral zij die buiten het arbeidsproces staan — die van een laag, meestal te laag, inkomen moeten zien rond te komen. Het oudste begrip vergeten groepen — de inflatieslachtoffers — kent geen inkomensgrens; bij het tweede begrip zullen wel inkomensgrenzen tot het wezen van de definitie van de groep behoren: het gaat hier immers om hen, die in meerdere of mindere mate armoede lijden. Een eerste inkomensgrens zou men kunnen vinden in de normen van de gemeentelijke sociale voorzieningen, een andere, wellicht iets hogere, grens via een normatief budget voor zelfstandig wonenden. De auteurs geven een opstelling van een budget voor een bejaard echtpaar zonder kinderen in een grote stad. Op grond daarvan zijn zij geneigd echtparen met een inkomen van meer dan f 50 per week, die niet meer aan het productieproces deelnemen, niet tot de vergeten groepen te rekenen.

Mej. M. SCHRÖDER, Dingen, die men niet zegt . . .

Hoewel velerlei hulpmiddelen zijn uitgedacht om de communicatie in de onderneming van boven naar beneden en omgekeerd te bevorderen, is naover naar schrijfster

voorkomt, onvoldoende ingegaan op de moeilijkheden van de informatie naar boven, vooral waar het de hoogste hiërarchische niveaus betreft. Iedere ondergeschikte kiest meer of minder bewust wat hij wel of niet aan zijn superieur zal mededelen. Veelal neemt men het zekere voor het onzekere en deelt veel minder mede dan zonder veel risico mogelijk zou zijn. Het resultaat van dit horen, zien en zwijgen is, dat de topleiding beslissingen gaat nemen op grond van gegevens waarvan men ten onrechte meent, dat zij volledig zijn. Hierdoor kan het zakelijk belang ernstig worden geschaad. Schrijfster gaat in op een aantal verschijnselen, die de goede communicatie in de weg kunnen staan. Algemene richtlijnen om dit communicatievraagstuk op te lossen zijn vooralsnog moeilijk te formuleren; de eigen opbouw en doelstelling van het bedrijf en de persoonlijke stijl van degenen, die deze organisatie inhoud en vorm geven zullen in de oplossingen verdisconteerd moeten worden.

— SOMMAIRE —

Mr. G. E. KRUSEMAN, Problèmes autour des cartels; cartels et liberté.

Contrairement à l'opinion que des réglementations d'exploitation sont récusables, sauf preuve du contraire, l'auteur avance la thèse que les cartels sont acceptables, à moins qu'il ne soit porté atteinte à l'intérêt général. La notion „intérêt général” semble suffire pour déterminer globalement l'orientation de la politique concernant les cartels. L'auteur démontre qu'en vérité cela ne se passe pas ainsi, mais qu'il y a manifestement question d'une orientation et d'une réglementation conséquentes des cartels dans le cadre des désirs de l'Autorité.

Dr. J. G. M. DELFGAAUW et A. I. V. MASSIZZO, Deux sortes de groupes oubliés.

Si l'on classe seulement les victimes d'inflation parmi les groupes oubliés, il n'y a pas question d'un minimum vital. Si l'on entend par cela — comme cela se fait de plus en plus ces derniers temps — toutes les personnes qui sont plus ou moins dans la misère, les minima vitaux font bien partie de l'essentiel de la définition. Les auteurs indiquent les minima vitaux pour un couple d'époux d'un âge avancé et sans enfants.

Mlle M. SCHRÖDER, Des choses que l'on ne dit pas . . .

Etant donné que dans une entreprise on communique le plus souvent à ses supérieurs moins qu'il ne serait possible sans beaucoup de risque, la direction prend souvent des décisions en se basant sur des données incomplètes, ce qui peut nuire à l'intérêt commercial. L'auteur expose un certain nombre de circonstances faisant obstacle à une bonne communication „du bas vers le haut”.

BERICHT

Met ingang van het thans voor de lezer liggende nummer wordt in „Economisch-Statistische Berichten” de nieuwe schrijfwijze van de Nederlandse taal toegepast. Hierbij wordt de voorkeurspelling, zoals neergelegd in de „Woordenlijst van de Nederlandse taal”, aangehouden. Auteurs wordt verzocht, ter voorkoming van technische moeilijkheden, in de voor ons blad bestemde bijdragen de voorkeurspelling te gebruiken.

REDACTIE

Kartelproblemen

Kartels en vrijheid

Minister Zijlstra heeft eens in een Kamerdebat de opmerking gemaakt, dat hij van economische theorie weinig afweet. Dit was meer dan een scherts; het was, mits gezien van de achterzijde van de regeringstafel, een waarheid. Een Minister, die in zijn politiek rekening wil houden met de dynamische werkelijkheid — en alleen dat is politiek — moet de theorie, die altijd min of meer statisch is, als het ware vergeten. Deze relatieve waarde van de economische wetenschap geldt intussen niet alleen voor ministers maar voor een ieder, die zich stelt tegenover de verschijningsvormen der economische betrekkingen, die immers aan tijd en plaats gebonden zijn.

Er valt nauwelijks één probleem op dit gebied aan te wijzen, waar dit duidelijker spreekt dan bij dat der kartels. In de eerste plaats vertonen deze zich in zó veel vormen en met zó verschillende opzet en strekking, dat zij niet onder één theoretische noemer gebracht kunnen worden. Verder wortelen zij rechtstreeks in de belangensfeer der deelnemers en kunnen zij even rechtstreeks de belangen van andere groepen en van de gemeenschap zelve raken, ten gunste of ten ongunste. Bovendien houden zij vrijwel steeds een element van zeggingschap of heerschappij in, zodat hun verhouding tot de machtsconcentratie, die de moderne staat vormt, problematisch moet zijn, ook al wordt dit niet bespeurd in tijden — zoals de periode vóór de laatste oorlog —, waarin de Overheid deze formaties gaarne ziet en hen zelfs steunt en gebruikt binnen het kader van haar momentele strategie. Al deze factoren brengen ten slotte mede dat ook de politiek zich niet buiten dit terrein kan houden. En dan wordt eerst recht „alle Theorie grau”.

Intussen leidt deze verscheidenheid van facetten en dit telkens wisselende krachtenveld in één opzicht tot een vereenvoudiging van het probleem. Het is immers duidelijk dat de vraag, of de kartels een „goed” of een „kwaad” zijn, niet beantwoord en door een mens met werkelijkheidszin zelfs niet gesteld kan worden, nu dezelfde bedrijfsregeling, die gisteren het algemeen belang heeft kunnen dienen er wellicht vandaag schadelijk voor geacht kan worden, terwijl zij er morgen van geen invloed op zal zijn. Ja, zelfs de bewering dat bedrijfsregelingen van een zekere soort altijd schadelijk of altijd nuttig zijn ware te boud. In het algemeen is alleen een oordeel over een bepaald kartel op een bepaald moment mogelijk. Daarmede is echter niet gezegd dat elke principiële bestudering van deze economische verschijningsvormen onmogelijk ware, of dat het beleid te hunnen aanzien altijd beginselloos zou moeten worden gevoerd. In genen dele. Slechts zullen de uitgangspunten voor zulk een studie of zulk een beleid niet het wezen der kartels kunnen betreffen, doch slechts de uitgangspunten voor hun beoordeling.

Het komt mij voor dat, althans in de westerse wereld, zulk een algemeen-grondslag slechts gevonden kan worden met betrekking tot het begrip „vrijheid”. Dit gebeurt ook regelmatig, doch vrijwel steeds eenzijdig vanuit de gezichtshoek der vrijheidsbeperking, welke de kartels eigen zou zijn en die zou leiden tot hun wraking behoudens tegenbewijs. Reeds deze conclusie op zichzelf is aanvechtbaar. Elke economische handeling, moge het de „export-drive” van een bepaalde fabriek of de prijsafbraak door een andere zijn, snijdt mogelijkheden voor

derden af of dwingt hen in een bepaalde richting. De vorming van een kartel maakt daarop geen uitzondering, zodat er geen reden is om speciaal deze economische handeling op deze enkele grond in beginsel te diskwalificeren. Belangrijker echter is de vraag, of vrijheidsbeperking inderdaad een wezenlijk kenmerk of slechts een min of meer veelvuldig uitvloeisel van de kartels is. Alleen in het eerste geval immers kan deze diskwalificatie grond zijn voor een algemene kwalificatie en daarmede voor een principiële beschouwing.

Deze vraag kan niet anders dan ontkennend beantwoord worden, hetgeen uit het volgende voorbeeld moge blijken. De grote meerderheid der bloembollen-exporteurs stelt in onderling overleg de prijzen vast, die in het buitenland gevraagd zullen worden. Dit is niet alleen ongetwijfeld een bedrijfsregeling, maar zelfs één van het type, waaraan oorspronkelijk de naam „kartel” werd gegeven. Aan een dergelijke regeling nu is vrijheidsbeperking geenszins eigen. De deelnemers verbinden zich vrijwillig, het staat een ieder vrij om er buiten te blijven en derden ondervinden er geen andere belemmering van dan dat zij met behulp van de prijzen van de éne Nederlandse exporteur niet de andere onder druk kunnen zetten. Wie daarin vrijheidsbeperking ziet kan beter de gehele westerse economie de rug toedraaien en zich tot de filantropie wenden. Wat echter voor de bollen-exporteurs geldt is evenzo van kracht voor elk prijsvormingskartel, voor zover dit niet overgaat tot aanvullende regelingen, teneinde bijv. aan outsiders de handel onmogelijk te maken. Dergelijke aanvullende bepalingen vormen echter geen wezenstrek van een prijsvormingskartel en zijn voor het functioneren daarvan ook niet in het algemeen onmisbaar.

Intussen is een simpele bewijsvoering als deze als regel niet voldoende om hen, die de kartels principiële willen wraken, tot een ander inzicht te brengen. Zij verwisselen dan namelijk hun stelling voor een andere, te weten die der vrije concurrentie of der vrije economie, waarop de bedrijfsregelingen inbreuk zouden maken. Deze stelling is echter nog minder houdbaar dan de vorige, omdat zij volkomen kunstmatig is. Allereerst wordt hier het begrip „vrije” concurrentie buiten zijn eigenlijke betekenis in die van „ongebonden” concurrentie gewrongen. Verder is de situatie, althans in ons land, zo, dat grote groepen van ondernemers deze bandeloze vorm van mededinging niet wensen doch haar willen matigen door bepaalde afspraken. Dit kan echter alleen belet worden met behulp van de „derde macht”, die Staat heet. Daarmede stappen wij echter uit de „vrije” in de „gebonden” economie. Wie dit een spel met woorden acht — wat het overigens geenszins is — moge ook nog de volgende gedachtengang volgen. In ons land, waar de reuzen zeldzaam zijn, slaagt de opzet van een kartel als regel slechts dan indien de meerderheid van een branche de concurrentiebeperkende bepalingen wenst of zich er althans niet tegen verzet. In de democratie dient echter de wil van de meerderheid in beginsel gerespecteerd te worden.

De bovenstaande drievoudige argumentatie moge voldoende zijn om aan te tonen, dat kartelvorming noch uit hoofde van de vrijheid noch op grond van de democratie principiële kan worden bestreden. Zij kan echter met behulp van beide grote beginselen wel verdedigd worden.

Ter ondersteuning van deze bewering zou volstaan kunnen worden met een verwijzing naar het voorgaande betoog. Alles wat daarbij als tegenwerping werd aangevoerd in het debat over de vrijheidsbeperking vormt immers tevens een ondersteuning voor het standpunt, dat de vrijheid tot het vormen van een kartel een uitvloeisel is van de vrijheid tot economisch handelen in het algemeen. (Wie dit betwijfelt moge het aan een deskundige achter het IJzeren Gordijn vragen). De zaak ligt echter nog dieper en wel bij de burgerrechtelijke vrijheid om overeenkomsten aan te gaan en het recht om nakoming daarvan te eisen voor zover zij niet in strijd zijn met de goede zeden of de openbare orde. Daarnaast brengt het Katholiek Verbond van Werkgeversvakverenigingen in zijn nota van 9 september 1955 aan de leden der Tweede Kamer terzake van de Wet op de Economische Mededinging nog een andere en niet minder belangrijke kant van deze zaak naar voren. In dit boeiende stuk wordt namelijk gewezen op de keerzijde van de vrijheidsmedaille, die het stempel verantwoordelijkheid draagt. Inderdaad! Wie een bepaalde uiting van „freies Ermessen”, zoals een kartelafpraak ten slotte is, principieel afwijst, kan daaraan alleen kracht bijzetten door de staatsmacht in te schakelen. Daarmede wordt dan echter niet alleen de economische vrijheid afgewezen, doch ook de verantwoordelijkheid verschoven van het bedrijfsleven naar de Overheid. Waarlijk een gevaarlijke weg in een land, dat uiteindelijk leven moet van de dynamiek zijner ondernemers, een eigenschap, die nu eenmaal het aanvaarden van verantwoordelijkheid veronderstelt.

Al het bovenstaande samenvattende, meen ik de stelling te mogen poneren, dat kartels aanvaardbaar zijn, tenzij . . . Het omgekeerde dus van de eerder aangehaalde opvatting, dat „bedrijfsregelingen wraakbaar zijn, behoudens tegenbewijs”. Daarmede schijnt mijn verdere taak eenvoudig te zijn. Iedereen is het er immers over eens dat de puntjes staan voor de woorden: (tenzij) een bedrijfsregeling of een bepaling daarvan inbreuk maakt op het algemeen belang. Dit begrip „algemeen belang” kan verder zonder veel moeite geïnterpreteerd worden, indien wij, de gangbare opvatting volgende, de nadruk leggen op „algemeen” in tegenstelling met „individueel of groepsbelang” en bovendien aannemen, dat het begrip geen zaken dekt van gering gewicht of van bijkomstige betekenis binnen het raam der landsgemeenschap. Weliswaar zal bij de concrete toepassing dezer omschrijving menigmaal verschil van mening kunnen rijzen, doch in de grote lijn schijnt zij toch voldoende om de koers voor het kartelbeleid globaal te bepalen. Zo schijnt het inderdaad. De werkelijkheid is echter anders.

Kortgeleden werd door de Minister voor Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie blijkens zijn gepubliceerde brief dd. 24 augustus 1955 op Bureauf van onverbindverklaring van het Centraal Bureau voor de Rijwielhandel o.a. geëist dat marktkoopliden als deelnemers erkend moesten kunnen worden, dat aan grossiers, die tevens als detaillist optreden, geen verdergaande voorwaarden dan een gescheiden administratie mochten worden gesteld en dat de verplichting van aangesloten handelaren, om tevens een rijwielherstellingswerkplaats aan te houden, moest komen te vervallen. Het lijkt mij moeilijk vol te houden dat door de eerste twee bedoelde bepalingen op het „algemeen belang”, genomen in de bovenomschreven zin, inbreuk kan worden gemaakt noch ook dat door de geëiste wijzigingen een „publieke zaak” wordt gediend. En wat het derde geval betreft kan ik mij zeer goed voorstellen, dat de fabrikanten van rij-

wielen, bijv. in verband met hun garantieregeling, een gerechtvaardigd belang bij deze bepaling kunnen hebben, terwijl de zekerheid dat een koper van een fiets deze ook in de zelfde zaak kan laten repareren toch moeilijk in strijd geacht kan worden met het belang van het publiek¹⁾.

Nu mene men niet dat ik tendentiëus citeer. Integendeel. Van de tien eisen, die aan het C.B.R. gesteld werden, hadden er acht een soortgelijke strekking als de bovengenoemde. De negende heeft betrekking op het gebruik van vage termen in de tekst der bedrijfsregeling en de tiende raakt een inderdaad belangrijke zaak, waarop ik later separaat terug zal komen, te weten de rechtszekerheid der karteldeelnemers. Geen van de tien grieven raakte ook maar zijdelings een kernpunt van de kartelproblematiek, zoals bijv. de prijsvorming. Wie nochtans twijfelen mocht of het voorbeeld van het C.B.R. inderdaad typerend is voor de richting, waarin het Departement de vervulling van zijn taak zoekt, moge de bijlage van de Memorie van Antwoord op de Wet Economische Mededinging naslaan, waarin alle gevallen zijn vermeld, waarin de Minister gedurende de periode 1945-1955 in kartelregelingen ingreep of dreigde in te grijpen. Wie dit doet zal twee dingen kunnen vaststellen: ten eerste dat het bij al die beslissingen praktisch nimmer ging om bepalingen, die in enig rechtstreeks verband stonden met de prijsvorming, en ten tweede dat verreweg de meeste grieven betrekking hadden op de toelatingsbepalingen van het betreffende kartel (parallel dus aan het geval van het C.B.R.)²⁾.

Het ging hier dus — in frappante tegenstelling tot de sensationele persberichten over de „gevaarlijke kartels” — als regel slechts om de bescherming van de beheden van kleine, soms zelfs te verwaarlozen minderheden. Nu wil ik geenszins ontkennen dat juist een minderheid dikwijls het meest bescherming behoeft, doch dat raakt de vraag niet, of het ingrijpen van de Overheid in de regelingen, die de (grote) meerderheid in de betreffende branches tot stand bracht wel gedekt kan worden door een beroep op „misbruik van vrijheid” waardoor inbreuk op het „algemeen belang” wordt gemaakt, indien deze begrippen in de bovenomschreven gangbare zin worden genomen.

De vraag rijst aldus wat het Departement in deze, van de „communis opinio” afwijkende, richting drijft. Menigmaal wordt de verklaring gezocht in een tegenover de kartels principieel afwijzende houding aan de Bezuidenhout. Dit is echter een sprookje, zelfs indien men de beperking toevoegt: „onder de huidige conjunctuur”. Zo heeft, naar schrijver dezes meerdere malen heeft kunnen ervaren, het Departement een open oog voor de betekenis die bepaalde „marktregelingen”, ook momenteel, hebben voor de positie van de Nederlandse industrie, voor de export en zelfs voor een *verlaging* van het prijspeil. Daarnaast biedt echter het verloop van zaken op een gebied waarop de Minister wel en zelfs krachtig ingreep, t.w. de radioregeling, een duidelijk beeld van het ambtelijk standpunt. De directe aanleiding voor dit ingrijpen lag merkwaardigerwijze niet daarin, dat het radiokartel te veel, doch dat het te weinig regelde. Het bevatte namelijk geen bepalingen ten aanzien van de handelskortingen, zodat het machteloos stond toen deze door de concurrentiestrijd tussen een buitenlandse en een nationale industrie omhoog gejaagd werden, hetgeen ook op de prijzen een terugslag dreigde te hebben. Het ware echter

¹⁾ Ten bewijze hoe minitieuus het Ministerie bij haar bevoogding van kartels te werk gaat, zij nog vermeld dat het ten overvloede als aparte eis stelde, dat van weduwen niet mocht worden verlangd dat zij de werkplaats aanhouden.

²⁾ Ook de meer recente kritiek van de Minister op kartelbepalingen ging voor zover uit de publikaties in de pers valt na te gaan, geheel in de zelfde richting.

voor de Staat zeer moeilijk om met eigen middelen dergelijke uitvloeijsels van de „vrije economie” te beteugelen, terwijl een kartel dat wel vermag, bijv. door maxima vast te stellen of een bepaalde kortingsregeling aan zijn deelnemers voor te schrijven en deze door zijn contrôle- en berechttingsapparaat ook te handhaven. Het Ministerie nu oefende na de schorsing krachtige drang uit op de kartelgroepen om een bedrijfsregeling in deze geest te verwerkelijken, waarmede het, behalve van de nodige werkelijkheidszin, blijk gaf van een objectieve en geenszins van een bevooroordeelde instelling ten aanzien van het kartelwezen als zodanig in de huidige conjunctuur.

Alle bovenstaande voorbeelden kunnen die instelling echter ook in positieve zin verduidelijken. Wie deze verscheidenheid overziet kan namelijk de draad niet missen, die er door loopt. Er is kennelijk geen sprake van een casuïstisch ingrijpen in het kartelwezen indien dit de perken te buiten gaat, doch van een consequent richten en regelen der kartels binnen het kader van de wensen der Overheid. Ja, men kan verder gaan en constateren dat het, meer dan om misbruiken bij bedrijfsregelingen, gaat om de vrijheid van het bedrijfsleven om regelingen te treffen. Deze vrijheid wordt ten Departemente betwist vanuit de grondstelling, dat ordenen een zaak is van de Overheid en dat „particulier initiatief” ten deze slechts te pas komt voor zover het zich conformeert aan datgene wat de Overheid doet of wenst. Dat dit inderdaad de gemeenschappelijke noemer is treedt duidelijk naar voren uit het standpunt, dat het Departement tegenover het C.B.R. en in andere dergelijke gevallen niet steeds grotere consequentie innam indien het om het vestigingsbeleid ging. Hierbij werd immers niet zo zeer overwogen, of de betreffende toelatingsbepalingen bepaalde belangen van de betrokken branche of die der buitenstaanders dienen resp. schaden, doch alleen dat het onaanvaardbaar is dat zij een verdergaande strekking hebben dan de betreffende regelingen van overheidswege. Aldus mogen marktkooplieden, voor zover zij hun handel krachtens de Vestigingswetgeving rechtmatig uitoefenen, door het kartel niet uitgesloten worden, terwijl dit aan groothandelaren geen materiële maatstaven mag aanleggen, nu de Staat zijn ordening op dit punt enige jaren geleden doelbewust heeft losgelaten door opheffing van het Bedrijfsvergunningbesluit.

In deze zelfde richting dient de verklaring te worden gezocht waarom bepaalde „marktordeningen” in Den Haag tot nu toe weinig last hebben gehad. Dit houdt namelijk geen erkenning in van hun positieve waarde doch vormt een premie voor het feit, dat zij zich vrijwel geconformeerd hebben aan de (huidige) opvattingen der Overheid op het gebied van toelatingseisen, beoordeling van aanvragen en berechting van overtredingen, terwijl de zonden, die het radiokartel daartegen bedreef, in wezen — al komt dat niet in de Beschikking tot uiting — de eigenlijke grond voor de schorsing hebben opgeleverd. En ten slotte werpt de bovenstaande reconstructie een typisch licht op het tot nu toe praktisch geheel uitblijven van maatregelen tegen prijsverhoging onder de invloed van kartelbepalingen. Weliswaar mag hieruit, mede gezien de ernst waarmede het Directoraat voor Ordeningsvraagstukken zijn taak opvat, geconcludeerd worden dat de invloed der kartels in deze zin veel geringer is dan onder de invloed der komende verkiezingen den volke wel diets wordt gemaakt, doch dit vormt niet de gehele verklaring. Het andere deel ligt daarin dat de Regering tot nu toe tegen prijsverhogende tendenties nog niet met eigen middelen optreedt, zodat het Departement nog geen

(Advertentie)

richtlijnen heeft, waaraan het conformeren kan. Daarentegen staan de zgn. prijshandhavingkartels, hoewel de gemiddelde prijs door hun bepalingen zeker niet ongunstig en wellicht zelfs gunstig wordt beïnvloed, in het centrum der belangstelling van het Ministerie, al bleek dat tot nu toe slechts weinig naar buiten. Deze ordenen immers een gebied, waarop de Minister — afgezien van de kortingen, zie de radio — blijkbaar ongeordendheid voorstaat, zodat zijn Dienst hier althans een zeker houvast heeft.

Dit alles zal menigeen vreemd in de oren klinken, doch de feiten spreken nu eenmaal een te duidelijke taal dan dat men er doof voor kan blijven. Voor een deskundige is deze taal trouwens zeer begrijpelijk. Een werkelijk optreden „van geval tot geval” vraagt immers steeds min of meer een zelfstandig initiatief en een eigen verantwoordelijkheid van de man ter plaatse. Dit zijn nu echter juist de twee factoren, die in een hiërarchisch ambtelijk apparaat zeer moeilijk zijn te verwezenlijken. Deze moeilijkheid neemt bovendien eenparig toe met de uitbreiding van het apparaat, zodat er ten slotte niets anders overblijft dan het opstellen en doen uitvoeren van min of meer uniforme richtlijnen. Op de consequenties hiervan ten aanzien van de Wet Economische Mededinging zal ik in een volgend artikel nader ingaan. Hier rest nog slechts om iets naders te zeggen over de tweede factor, die ten deze een rol speelt. Ik zal dat wederom doen aan de hand van een voorbeeld.

Bij diverse besprekingen en ook reeds bij een behandeling voor de Commissie Bedrijfsregelingen aangaande de vraag, of bepaalde regelingen van een kartel gehandhaafd konden worden, werd daartegen van de zijde van het Departement als argument naar voren gebracht, dat deze regelingen voor het bereiken van de door de branche beoogde doelstellingen *niet* (meer) *nodig zouden zijn*. Door op deze wijze de opportuniteit in het geding te brengen treedt de Overheid geheel uit haar rol van criticus en in die van regisseur. Zij behoudt zich immers het recht voor om in het stuk, dat zich op het interne gebied ener branche afspeelt, coupures aan te brengen en wel los van de vraag of de tektschrijver al dan niet de grenzen der welvoeglijkheid heeft overschreden. Het gaat aldus niet meer om het optreden tegen excessen, maar om het

doen lopen van het bedrijfsleven binnen het geordend gaar, dat de Overheid spant.

Uiteraard is dit, gezien de grote differentiatie der kartels en kartelbepalingen, een geweldige taak, waarvoor een groot apparaat onmisbaar is. De mededeling van de Minister in de Memorie bij de Begroting van Economische Zaken, dat hij meer ambtenaren voor het kartelfront gaat rekruteren, krijgt in dit licht bezien inderdaad een redelijke zin, die in de verklaring van de Minister zelf niet ligt. Zijn motief van de dreiging der kartels is immers moeilijk houdbaar, nu de huidige, vrij uitgebreide, staf, die over alle machtsmiddelen beschikt om via de E.C.D. en de Accountantsdienst de strekking der bedrijfsregelingen uit notulen en andere interne stukken na te vorsen en dit ook regelmatig doet, toch waarlijk niet zo zwak is, dat daarin de reden kan liggen, dat dit „gevaarlijke karakter” der kartels, dat naar algemene opvattingen toch betrekking heeft op de prijzen, juist in dit opzicht nog nimmer concreet aan de kaak werd gesteld. Trouwens, zou de mogelijkheid daartoë groter worden indien alleen het aantal der ambtenaren wordt uitgebreid, die het onderzoek naar geheime afspraken — waar het dus eventueel om zou gaan — zelf immers toch niet kunnen verrichten? Daarentegen is het volkomen logisch dat een omwerking van de organisch gegroeide kartels volgens een organisatorisch-administratief schema een uitbreiding van het daarbij betrokken apparaat inderdaad nodig maakt, omdat dan alle kartels de revue moeten passeren, ongeacht of zij — in de gebruikelijke zin — gevaarlijk zijn.

Men zou het dus zo kunnen stellen dat het Directoraat voor Ordeningsvraagstukken zich omgezet heeft in het Directoraat voor Ordening, hetgeen trouwens in de lijn ligt van deze afdeling, die grotendeels bestaat uit ambtenaren, die bij het Directoraat voor de Prijzen hun sporen hebben verdiend in een periode toen dit — op volle „oorlogssterkte” — de economie reguleerde. Trouwens, hun neiging valt samen met de algemene tendentie in

geheel West-Europa, om het bedrijfsleven te leiden als een paard, waarvan de teugels niet gevierd worden vanuit het beginsel van vrijheid, maar alleen indien de ruiter zulks voor zijn doeleinden nuttig en nodig acht.

De vrije economie is een begrip zonder inhoud geworden. Men moge dat betreuren maar men moet het aanvaarden. Dit brengt dan echter voor de afloop van deze, mijne, beschouwing twee belangrijke consequenties mee. De eerste is dat de kartels en het kartelbeleid niet meer als aparte onderwerpen kunnen worden beschouwd nu zij immers opgaan in het algemene probleem der ordening van de economie. En de tweede consequentie houdt in dat een debat over deze onderwerpen op de grondslag van de begrippen „vrijheid” en „algemeen belang”, genomen in hun normale en gangbare betekenis, elke zin verliest. De vrijheid van het bedrijfsleven om zich te ordenen geldt immers in feite slechts onder voorbehoud van onderwerping aan de richtlijnen der Overheid. Doet het dit niet, dan maakt het *daardoor alleen* al inbreuk op het algemeen belang, zoals dit geïdentificeerd wordt met het beleid der Regering. Dat is de realiteit.

Ook de Commissie uit de Tweede Kamer, die de behandeling van de Wet op de Economische Mededinging moet voorbereiden en waarvan de deskundigen op dit gebied uit alle partijen deel uitmaken, heeft deze werkelijkheid erkend. Zij heeft immers haar poging om het heft in handen van het Parlement te houden, door in de wet te concretiseren wat onder „algemeen belang” en onder „inbreuk” is te verstaan, tegenover de feitelijke argumenten van de Minister opgegeven en zich teruggetrokken binnen een laatste repressieve stelling, zij het dat daarboven het nobele vaandel wappert, dat rechtszekerheid heet.

In het volgende artikel zal ik de Commissie en haar secondanten uit de kringen der werkgevers op dit voetspoor volgen, teneinde na te gaan waar het heen leidt.

Amsterdam.

Mr. G. E. KRUSEMAN.

Twee soorten vergeten groepen

Nog niet zo lang geleden is het begrip „vergeten groepen” in de algemene belangstelling komen te staan. Dit is een gelukkig verschijnsel. Merkwaardig is daarbij, dat ondanks deze recente belangstelling voor de vergeten groepen reeds een essentiële verandering heeft plaats gehad ten aanzien van de inhoud van het begrip „vergeten groepen”.

Oorspronkelijk heeft men namelijk tot de vergeten groepen gerekend de personen, die door de sedert de laatste wereldoorlog opgetreden stijging van de kosten van levensonderhoud in hun reëel niet-arbeidsinkomen in belangrijke mate waren achteruitgegaan. Dit betreft dus personen, die van een vast of nagenoeg vast nominaal inkomen moeten leven zoals van sommige pensioenen of inkomens uit vermogensobjecten met gelijke of nagenoeg gelijke nominale opbrengst als spaargelden, huizen en grond, obligaties, pandbrieven, polis-sen e.d. Voornamelijk behoren tot deze categorie vele bejaarden en weduwen. Hun welvaart daalde met de stijging van de kosten van levensonderhoud, terwijl de welstand van de meeste arbeidende bevolkingsgroepen na de prijsinflatie min of meer op peil bleef of soms

aanzienlijk boven het niveau van vóór de oorlog kwam te liggen.

Daarbij meenden sommigen dat pas van een vergeten groep kon worden gesproken als het inkomen een bepaalde hoogte niet bereikte; anderen wilden hiertoe allen rekenen die door de prijsinflatie in hun niet-arbeidsinkomen waren getroffen.

Vergeten waren deze groepen dus in die zin, dat bepaalde maatregelen, die in het algemeen belang waren genomen (huurstop, rentestop e.d.) te weinig of geen rekening konden houden met hun positie. Bij diverse loonronden werd wel op de benarde toestand van de vaste-inkomsttrekkers gewezen, doch de loonronden werden desondanks verwezenlijkt en de prijzen stegen. Elke loonronde betekende voor de vaste-inkomsttrekkers een nieuwe absolute vermindering van de welvaart, in zoverre deze nl. prijsstijgingen met zich bracht. Langzamerhand zijn vele vaste-inkomsttrekkers — ook zij die het vroeger redelijk goed hebben gehad — tot armoede geraakt door de voortdurende prijsstijgingen. In diverse gevallen was het noodzakelijk het vermogen geheel of grotendeels op te souperen.

Wellicht is dit laatste één der voornaamste redenen geweest dat het begrip vergeten groepen in de pers en het spraakgebruik een veel uitgebreider betekenis verkreeg.

Naast de vaste-inkomsttrekkers verstaat men er nl. de laatste tijd meer en meer *alle* personen onder — vooral zij die buiten het arbeidsproces staan — die van een laag, meestal te laag inkomen moeten zien rond te komen.

Deze uitbreiding van het begrip vergeten groepen is o.i. een gelukkige, in een tijd waarin ons land een economische opbloei beleeft, zoals wij nog nooit hebben gekend. Nu kunnen voor allen die in meerdere of mindere mate armoede lijden gemakkelijker maatregelen ter verbetering worden genomen. Zo wordt er gewerkt aan een definitieve ouderdomsvoorziening en gedacht aan een regeling voor weduwen en wezen, terwijl men doktert aan een verbetering van de invaliditeitswet.

Toen de eerste ondertekenaar van dit artikel ruim een jaar geleden in dit tijdschrift een artikel publiceerde over de financiële positie van de weduwen — waarbij bleek dat meer dan de helft van de niet-bejaarden onder hen minder dan 1.000 gulden eigen inkomen had (gegevens over 1949) — werden deze weduwen door de pers terstond in de sfeer van de vergeten groepen getrokken.

Zoals reeds uit het bovenstaande duidelijk is geworden, rekent men de personen, die nog aan het arbeidsproces deelnemen, dus de loontrekkers en ondernemers, niet tot de vergeten groepen. Zij kunnen veelal via hun organisatie het nodige doen om eventuele achteruitgang van het inkomen weg te werken. Zo hebben de enige jaren geleden in beweging gekomen zgn. middengroepen — speciaal na actie van politieke partijen en stands- en vakorganisaties — hun achteruitgang in reëel inkomen gedeeltelijk kunnen opheffen.

Het begrip vergeten groepen is wel zeer nauw verbonden met het begrip vergeten groepen. De vergeten groepen bestaan vrijwel geheel uit personen, die niet of niet meer in het arbeidsproces staan als loontrekker of als ondernemer: bejaarden, weduwen, invaliden en gescheiden vrouwen, om de voornaamsten te noemen. Onder deze categorieën zijn personen die tot het oudste begrip vergeten groepen behoren, zoals bijv. de bejaarden die moeten leven van weinig of niet aangepaste pensioenen, van een particuliere lijfrente en/of opbrengst van vaste eigendommen. Anderen behoren tot de tweede categorie van vergeten groepen.

Het oudste begrip vergeten groepen — dus de inflatieslachtoffers — kent qua definitie geen inkomensgrens, hetgeen niet wil zeggen dat bij eventueel te nemen maatregelen niet met een dergelijke grens rekening kan worden gehouden. Boven werd er reeds op gewezen dat bijv. zij die nog volledig aan het arbeidsproces deelnemen, door sommigen, ook al hebben zij inkomensbestanddelen die bij de prijsstijgingen sinds de tweede wereldoorlog reëel belangrijk zijn achtergebleven, niet tot deze categorie worden gerekend. Men zou dit kunnen argumenteren met de stelling, dat alle trekkers van inkomens uit arbeid (en uit niet door prijsstijging getroffen vermogensobjecten) in het algemeen in deze inkomensbronnen reeds

ALMELO Centrum voor
Industrievestiging in Twente
Tel. 05490-5361

(Advertentie)

compensatie verkrijgen. Wanneer nl. uit het nationale inkomen meer beschikbaar was gesteld voor de niet aangepaste inkomensbronnen, dan zou minder voor deze min of meer aangepaste bronnen beschikbaar zijn geweest ofwel een groter deel via belastingen zijn afgeroomd ten behoeve van de thans vergeten groepen.

Bij het tweede begrip zullen wel inkomensgrenzen tot het wezen van de definitie van de groep behoren; het gaat hier immers om hen die in meerdere of mindere mate armoede lijden.

De vraag rijst dan terstond, waar men deze inkomensgrenzen zou moeten leggen. Men moet hier uiteraard over diverse grenzen spreken al naar gelang de burgerlijke staat der slachtoffers. De inkomensgrens zal bij een weduwe met enkele kleine kinderen moeten verschillen van die van de weduwe zonder kinderen, om maar één voorbeeld te noemen.

Een eerste grens zou men kunnen vinden in de normen van de gemeentelijke sociale voorzieningen. Aan gehuwden zonder kinderen worden in een eerste klas gemeente maximale uitkeringen gegeven van 40 à 45 gulden per week; aan ongehuwden ongeveer 30 gulden per week.

Een andere, wellicht iets hogere grens, zou men kunnen vinden via een normatief budget voor zelfstandig wonenden. Enkele posten kan men vrij gemakkelijk aangeven. Als belangrijkste posten van een wellicht redelijk — althans overvloedig en luxe — budget mogen wij — ter gedachtenbeeping — de volgende noemen voor een bejaard echtpaar zonder kinderen in de grote stad:

voeding	f 900	per jaar
huur, water, personele belasting	300	" "
verwarming en verlichting	250	" "
kleding en schoeisel	200	" "
onderhoud woning, woninginrichting, huisraad	100	" "
verkeer	100	" "

Deze posten maken totaal reeds f 1.850 per jaar of ruim f 35 per week uit. Daar komen dan bij: reiniging van de woning en de kleding, uitgaven aan planten en dieren, lichamelijke verzorging, gezondheidszorg, ontwikkeling en ontspanning, lectuur, roken, verzekeringen, liefdadigheid, geschenken, godsdienst en enige speelruimte. Voor al deze posten tezamen mag men wel een bedrag van ongeveer f 700 opnemen. Van enige luxe is dan geen sprake.

Men komt dan op een totaal bedrag van circa f 2.550 per jaar of bijna f 50 per week.

Wij zijn daarom geneigd echtparen die inkomens hebben welke meer dan f 50 bedragen en die niet meer aan het produktieproces deelnemen, niet tot de vergeten groepen te rekenen — vergeten groepen in de tweede betekenis dus.

Voor alleenstaanden en gezinnen — al of niet compleet — met kinderen, kan men soortgelijke opstellingen maken.

's-Gravenhage.

Dr J. G. M. DELFGAAUW.
A. I. V. MASSIZZO.

Leeft met Uw tijd mee

Leest de E.-S.B.

Dingen, die men niet zegt . . . *)

In de bedrijfs-sociologische literatuur, evenals in handboeken over personeelsbeleid, wordt veelal zeer uitgebreid ingegaan op de veelzijdigheid van de vraagstukken rondom de communicatie. Over de noodzaak van een goede communicatie is men het langzamerhand wel eens en velerlei hulpmiddelen zijn uitgedacht om de communicatie van boven naar beneden en ook die van beneden naar boven te bevorderen.

Toch komt het mij voor, dat onvoldoende is ingegaan op de moeilijkheden van de informatie naar boven, vooral waar het de hoogste hiërarchische niveaus betreft ¹⁾. Er zijn maar enkele schrijvers, die wijzen op de barrières, die worden opgeworpen tussen de onderste lagen en de top ²⁾, barrières, die als een soort zeef fungeren; veel gegevens, vragen en opmerkingen, die van nut zouden kunnen zijn bij het bepalen van het bedrijfsbeleid, bereiken de top in het geheel niet, andere informatie wordt wel doorgegeven, maar door iedere laag zodanig getransformeerd, dat de uiteindelijke inhoud soms zelfs zeer ingrijpend afwijkt van de oorspronkelijke.

Alhoewel de meeste leidinggevende functionarissen van deze gang van zaken op de hoogte zijn, wordt m.i. onvoldoende gerealiseerd, hoe ingrijpend de gevolgen er van kunnen zijn. Evenmin stelt men zich de vraag, of er iets aan te verbeteren zou zijn.

Door een groot aantal contacten met hogere en lagere leiding in zeer uiteenlopende bedrijven meen ik uit ervaring — ook al is deze niet systematisch gecontroleerd — te mogen zeggen, dat iedere ondergeschikte meer of minder bewust kiest, wat hij wel of niet aan zijn superieur zal meedelen. Ten dele vanuit een algemeen menselijke behoefte om de eigen positie zo veilig mogelijk te stellen, ten dele ook door ervaring „wijs” geworden, selecteert men welke gegevens nuttig kunnen zijn en welke mogelijkerwijs de stemming van de chef t.a.v. de eigen persoon en prestatie minder gunstig zouden kunnen beïnvloeden. Bij dit selectieproces vergist men zich niet licht bij de beoordeling van wat wel verteld kan worden; het schijnt mij echter toe, dat men — omgekeerd — veelal het zekere voor het onzekere neemt en veel minder meedeelt, dan zonder veel risico mogelijk zou zijn.

De vraag kan gesteld worden, of dit zeven al of niet sterker wordt, naarmate men in hogere hiërarchische lagen komt; mogelijk wel, doordat het diplomatieke spel, bewust of onbewust, daar genuanceerder gespeeld wordt: kansen en risico's worden beide groter en het is vanzelfsprekend, dat ieder tracht de eigen kansen te bevorderen en door grote voorzichtigheid de risico's te verminderen. Ook kan men op de hogere rangen de waarde van de informatie beter beoordelen.

De nadruk dient er op te worden gelegd dat het verzwijgen van gegevens heel vaak onbewust gebeurt. De behoefte aan het veilig stellen van eigen levenssituatie is

algemeen menselijk; de wegen, die daartoe het beste kunnen leiden, zijn afhankelijk van de omstandigheden waarin iemand verkeert. De motieven die ons tot een bepaald gedragspatroon voeren zijn ons zelf meestal niet of slechts vaag bekend, terwijl het niet moeilijk is rationele verklaringen voor onze handelwijze aan te voeren.

Door dit proces van horen, zien en zwijgen, kan het zakelijk belang — meestal onopzettelijk — ernstig worden geschaad. Het resultaat is immers, dat de top-leiding beslissingen gaat nemen op grond van gegevens, waarvan men, ten onrechte, meent, dat zij volledig zijn. Men kan niet weten, dat de ontvangen informatie de zaak vaak zeer eenzijdig belicht, en dat andere — misschien veel belangrijker aspecten — in het geheel niet naar voren zijn gebracht. Veel uiterst ingrijpende beslissingen — aankoop van dure apparatuur, promotie en overplaatsing van hoge functionarissen, wijzigingen in het productieproces, worden vroegtijdig doorkruist door persoonlijke onzekerheden, belangen en vooronderstellingen. Een niet onbelangrijk deel van de kritiek op directie en bedrijfsleiding over een foutief beleid schijnt mij terug te brengen te zijn tot verkeerde beslissingen, op grond van eenzijdige of misvormde gegevens.

Belemmeringen.

Zonder volledig te kunnen zijn wil ik wat nader ingaan op een aantal verschijnselen, die de goede communicatie in de weg kunnen staan. De lezer diene te bedenken dat de te beschrijven processen — al klinkt de formulering mogelijk anders — meestentijds door onbewuste motieven en remmingen tot stand komen. Het verzwijgen of vervormen van informatie gebeurt slechts zelden geheel moedwillig en doelbewust.

1e. Allereerst is er de solidariteit tussen collega's op gelijk niveau. Het wijzen op moeilijkheden bijv. in de productie wordt al heel gauw gevoeld als een onfaire behandeling van een collega. Men is geneigd elkaars fouten te bedekken en goed te praten. Hoe sportief dit gedrag ook op zichzelf moge zijn, het betekent toch, dat de bedrijfsleiding van waardevolle informatie verstoken blijft.

2e. Het omgekeerde kan echter evenzeer het geval zijn. In bepaalde bedrijven valt het op, dat men „elkaar het licht in de ogen niet gunt”. Om zelf meer aanzien te verwerven kan het van belang schijnen de minder geslaagde prestaties van collega's wat nadrukkelijker naar voren te brengen dan hun successen. De top komt zodoende bijzonder goed op de hoogte van ieders mislukkingen, terwijl de tegenovergestelde informatie zelden ter plaatse wordt vermeld.

3e. Deze concurrentiestrijd komt ook, soms in versterkte mate, voor tussen lijn- en staffunctionarissen. Te vaak nog worden staffunctionarissen — terecht of ten onrechte — beschouwd als lastige, controlerende en kritiserende instanties, die men beter kwijt dan rijk is. Lukt het niet door het negeren van de staffunctie (men ziet dit bijv. nogal eens bij arbeidsanalysten) deze op dood spoor te zetten, dan kan het aantonen van de nuttelosheid van deze functie effectiever zijn. Ook hier ziet men dan, dat eenzijdige informatie wordt verspreid, niet alleen naar boven, maar vaak ook horizontaal en naar beneden. Liefst geeft men deze communicatie dan een informeel karakter, waardoor „men niets gezegd heeft”. Eerlijkheidshalve dient hieraan toegevoegd te worden,

*) Dit artikel zal eveneens worden opgenomen in het januari-nummer van „Mens en Onderneming”.

¹⁾ P. H. Cook schrijft hierover in *Occupational Psychology*, January 1951; „An examination of the notion of communication in industry”, blz. 4: „It is assumed that there are no problems of communication within the management group, or that if there are they are somehow different. This would seem to be most unlikely. The hierarchical management structure, the specialization of functions, line and staff relationships, these and other features of the management group are apt to create more acute communication problems than might be expected in the more simply organized employee group. Moreover, it is not uncommon to find in organizations that are giving a great deal of attention to communication between management and employees, that there are acute communication problems within management. It may be, therefore, that preoccupation with the problems of management — employee communication represents, to some extent, a displacement of the anxiety that management feels about its own interpersonal relationships. . . .”

²⁾ Bijv. E. Jacques: *The changing culture of a factory*. Tavistock publication Ltd 1951, o.a. blz. 133-135; 238-240; 273-297; 301-306.

dat veel staffunctionarissen door gebrek aan inzicht in hun taak, plaats en bevoegdheden dit proces zelf in de hand werken; door tactloos optreden, en ondoordacht rapporteren, of te grote behoefte aan een eigen machtsgebied roepen zij weerstand op.

4e. Alhoewel m.i. gerust gezegd mag worden, dat het schiften van informatie een natuurlijk verschijnsel is, dat nooit geheel zal zijn weg te nemen, kan het aanzienlijk versterkt worden door gevoelens van onzekerheid, wantrouwen en angst. Genoeg is er gewezen op de angst voor werkloosheid, die in arbeidersgroepen — ondanks het grote tekort aan arbeidskrachten — nog steeds zeer levend is. Weinig aandacht wordt echter besteed aan gelijke gevoelens van onzekerheid en angst in de leidinggevende groepen. Ook hier bestaat de onzekerheid over de toekomst, de angst voor verlies van werk, meer nog voor vermindering van sociale positie, gezag en invloed; mogelijk ook angst voor het ouder worden, voor het verdrongen worden door jongeren; voor het voorbijgestreefd worden door mensen met meer opleiding of met modernere inzichten; angst voor het niet meer mee kunnen. Deze gevoelens kunnen plotseling hevig opblazen bij de komst van een jonge directeur of topfunctionaris, waarvan verwacht wordt, dat hij de oude gang van zaken wel zal doorbreken. Hoe groter de onzekerheid en de angst, hoe groter het wantrouwen, en hoe meer men in het defensief zal gaan. En nog altijd is de aanval de beste verdediging.

5e. Alhoewel een meerhoofdige directie in het algemeen over een groter aantal informatiekanalen beschikt, en dus bij een gezamenlijke beslissing meer factoren kan laten meespreken dan een éenhoofdige directie, schijnt mij toch toe, dat in veel bedrijven door deze meerhoofdigheid ook een rem op de communicatie naar boven ontstaat. Het Nederlandse bedrijfsleven kent vrij algemeen een organisatievorm, waarbij de top wordt gevormd door meerdere directeuren op gelijk niveau, zonder dat een president-directeur voor de laatste coördinatie zorgt. In een dergelijk geval worden de belangentegenstellingen tussen de ondergeschikten van de verschillende directeuren dikwijls nog groter. Spanningen op lagere niveaus kunnen via een emotioneel gekleurde voorlichting naar boven aanleiding worden tot tegenstellingen tussen de verschillende directeuren, of — waar dat mogelijk is — tot een doorkruisen van elkaars beleid. De onzekerheid naar beneden wordt daardoor opnieuw vergroot en men belandt in een niet ongevaarlijke vicieuze cirkel.

6e. Ten slotte moet nog genoemd worden de persoonlijkheid van de directeur. Daarover zou zeer veel te zeggen zijn. Hier slechts enkele opmerkingen. Een directeur, die het vertrouwen van zijn ondergeschikten geniet, zal minder aan de misvorming van gegevens worden blootgesteld dan degene, die voortdurend door zijn gedrag de onzekerheid versterkt. Een moeilijkheid schijnt mij toe, dat iedereen geneigd is het vertrouwen, dat hij geniet, af te meten aan wat hem verteld wordt, in plaats van aan wat hij *niet* te horen krijgt. Uiteraard is dit laatste ondoenlijk, maar wie van deze gedachtengang uitgaat, zal minder gauw overtuigd zijn, dat hij alles weet wat er omgaat. Herhaaldelijk is mij opgevallen, hoe topfiguren zich zeker voelen van het vertrouwen van bepaalde ondergeschikten, terwijl deze zelf een volkomen tegenovergestelde lezing van de zaak geven. Het is bijzonder moeilijk voldoende zekerheid in zichzelf te vinden om als

vanzelfsprekend te kunnen accepteren, dat ondergeschikten niet alles meedelen, geen volledig vertrouwen in hun chef stellen. Van de topleiding te verwachten, dat zij zich bewust is van de eigen invloed naar beneden, is een zware eis; toch ligt hier m.i. de sleutel naar een bevredigender toestand.

Zijn er oplossingen?

Een probleem stellen is gemakkelijker dan het oplossen, en ik ben mij dan ook helder bewust, weinig meer te kunnen doen dan de vraag te stellen, om daarmee het denken over dit onderwerp te stimuleren.

Nogal eens wordt door de leiding een poging gedaan de eigen gegevens aan te vullen via informele wegen; een terloopse opmerking hier, een vraag daar, en het aan elkaar knopen van deze talloze kleine, vaak toevallig verzamelde gegevens. Zonder te willen zeggen, dat met dergelijke methoden niet een beter inzicht in allerlei bedrijfssituaties te verkrijgen zou zijn, moet toch ook gewezen worden op de bezwaren, die er aan kleven. Indien door de leiding opmerkingen worden gemaakt of maatregelen genomen op grond van informele gegevens, die niet langs formele weg zijn geverifieerd, zal een sfeer van onzekerheid en wantrouwen in de onderliggende lagen er gemakkelijk door worden versterkt. Men zoekt naar degene, die de gegevens verstrekt kan hebben, wijst vaak een willekeurige dader aan, die via het gerucht en de roddel zijn positie ondermijnd ziet en daar weinig of geen actie tegenover kan stellen ter verdediging. Een oplossing biedt deze informele aanvulling van gegevens daarom zeker niet.

Te gemakkelijk is het ook te schermen met begrippen als vertrouwen, goodwill e.d. Natuurlijk, naarmate het vertrouwen groter is, zal de gedachtenuitwisseling zich vrijer kunnen afspelen, maar vertrouwen, dat er niet is, is niet met mooie woorden op te bouwen.

Een duidelijk personeelsbeleid, dat uitdrukkelijk aandacht geeft aan de behoeften van de diverse leidinggevende groepen, kan meewerken aan de groei van een geest van openheid. Maar ook dit geeft onvoldoende antwoord.

Naar ik vermoed zal ieder bedrijf het probleem geheel vanuit de eigen situatie moeten bezien, daarbij lettend zowel op de formele organisatie als op de informele structuur. De vraag verdient, in verband daarmee, aandacht of de horizontale contacten al of niet gebruikt worden. Versterking van de horizontale uitwisseling en gemeenschappelijke meningsvorming zullen m.i. eerder leiden tot een verbetering van de communicatie naar boven, dan tot vermindering daarvan. Ook het evenwicht en de duidelijkheid van de delegatie van verantwoordelijkheden en bevoegdheden zullen opnieuw onder de loupe genomen dienen te worden en eventueel gewijzigd. Misschien zou ook een studie van taak en tijdsindeling van de directie nut kunnen hebben.

Algemene richtlijnen zijn voorsnog moeilijk te formuleren; de eigen opbouw en doelstelling van het bedrijf en de persoonlijke stijl van de degenen, die deze organisatie inhoud en vorm geven zullen in de oplossingen verdisconteerd moeten worden.

Een recept voor de kwaal is hiermee dus niet gegeven, hoogstens enige gedachten ter overweging om het aantal dingen, dat niet gezegd wordt, te verminderen. Of . . . behoort eigenlijk het hele onderwerp tot de dingen, die men niet zegt?

Amsterdam.

M. SCHRÖDER.

De Nederlandse industrie in het derde kwartaal van 1955

Bij beschouwing van de gang van zaken in de Nederlandse industrie — als geheel genomen — gedurende het derde kwartaal van 1955 kan men vaststellen, dat de gunstige conjunctuur, die de eerste helft van dat jaar kenmerkte, ook in het derde kwartaal heeft aangehouden. Volgens de thans beschikbare cijfers was de produktie naar hoeveelheden van de gehele industrie zonder de bouwbedrijven ongeveer gelijk aan het gemiddelde van het tweede kwartaal en 7 pCt. boven het niveau van het vergelijkbare tijdvak van 1954 ¹⁾. Het feit, dat het produktiepeil vrijwel gelijk was aan dat van het tweede kwartaal is enigszins opmerkelijk, daar normaliter in de onderhavige periode een zekere (seizoen)-stijging waarneembaar is. Niets wijst er echter op, dat deze in 1955 is uitgebleven; wij hebben sterk de indruk dat zij zich een weinig vervroegd heeft voorgedaan, waardoor juni een hoog indexcijfer te zien gaf en het 2e kwartaalgemiddelde wat werd verhoogd. Het peil in het derde kwartaal is dan ook een normale voortzetting van de algemene stijgende tendentie. De hier beschreven ontwikkeling is bij de meeste belangrijke bedrijfstakken aanwijsbaar. In de onderstaande tabel geven wij enkele cijfers.

*Produktie-indexcijfers van het volume
van de produktie in de gehele nijverheid exclusief
de bouwnijverheid 1949 = 100*

	1954		1955	
	Maand- cijfers	Kwart.- cijfers	Maand- cijfers	Kwart.- cijfers
Jan.	122	128	136	141
Febr.	121		132	
Mrt.	141		156	
Apr.	138	141	147	151
Mei	140		146	
Juni	145		161	
Juli	139	141	148	151
Aug.	137		148	
Sept.	147		157	
Oct.	149	154	159	
Nov.	155			
Dec.	159			

Maandstatistiek van de Nijverheid C.B.S.

De produktie per arbeidsdag — die onder bepaalde voorbehouden en op korte termijn beschouwd een indruk geeft van de produktiviteit — vertoonde een niet onbelangrijke daling van ongeveer 7 pCt. ten opzichte van het tweede kwartaal, doch lag met ongeveer eenzelfde percentage boven het peil van de overeenkomstige periode van 1954.

Hoewel wij ons bewust zijn, dat slechts onder de grootste voorbehouden voorspellingen kunnen worden gedaan, menen wij toch nu reeds de verwachting te kunnen uitspreken, dat de produktie over het gehele jaar 1955 ten minste 6 pCt. boven het peil van het daaraanvoorgaande jaar zal liggen, hetgeen betekent, dat het produktie-indexcijfer op basis van 1949 ongeveer 150 zal bedragen. Veel zal daarbij afhangen van de vraag, of en in hoeverre het normale seizoenspatroon zal worden gehandhaafd; in den regel daalt de activiteit in de maanden november en december enigszins ten opzichte van oktober. Bij onze schatting hebben wij daarmede dan ook rekening gehouden.

¹⁾ Alle in dit artikel gebruikte cijfers zijn ontleend aan of berekend met behulp van publikaties van het C.B.S.

Hoewel de cijfers met betrekking tot de bouwnijverheid nog niet beschikbaar zijn, is toch onze indruk, dat ook in deze bedrijfstak de produktie gedurende het derde kwartaal een weinig is toegenomen. Dit geldt evenwel nauwelijks voor de woningbouw, waarvan de voortgang in feite teleurstelt. Wij vragen ons af, of de maatregelen die men neemt, teneinde de andere bouwwerken ten gunste van de woningbouw af te remmen, wel het gewenste effect zullen sorteren. Wel is, daartoe geprikkeld door de aangekondigde overheidspolitiek te dien aanzien, een verhoogde bedrijvigheid waar te nemen ten aanzien van de „industrialisatie van het bouwvak” in de vorm van systeembouw. Wellicht dat deze binnenkort de herleving te zien zal geven, die zij toch verdient, daarmede een niet onbelangrijke bijdrage leverende tot de verhoging van de produktie in de woningbouw.

De baksteenindustrie zag haar produktie niet onbelangrijk stijgen. De stijging ten opzichte van het, tweede kwartaal is een seizoenverschijnsel; ook ten opzichte van het vergelijkbare tijdvak van 1954 vertoonde de produktie een toeneming. Dit is het gevolg van het bijzonder gunstige weer gedurende de zomermaanden, toen grote hoeveelheden rauwe steen werden gevormd, die thans tot gereed produkt worden vervaardigd. De voortbrenging van kalkzandsteen liep terug; de produktie van dakpannen blijft vrij constant. Door een vergroting van de capaciteit met een oven en een molen kon meer cement worden vervaardigd dan in het afgelopen jaar.

De bedrijvigheid in de metaalindustrie steeg nog slechts weinig boven het hoge peil van het voorafgaande kwartaal doch lag ongeveer 7 pCt. boven het peil van juni-augustus 1954.

Hoewel de produktie van ruw ijzer een lichte teruggang vertoonde ten opzichte van het tweede kwartaal van dit jaar bedroeg zij toch nog ongeveer 10 pCt. meer dan gedurende het vergelijkbare tijdvak van 1954. Ook de ruw-staalproduktie steeg ten opzichte van 1954; hier was tevens een stijging in vergelijking tot het voorafgaande kwartaal waar te nemen. Wij krijgen uit de cijfers, die op dit ogenblik met betrekking tot de stalen walserijprodukten beschikbaar zijn, de indruk, dat de geleidelijke stijging, die de bedrijvigheid in deze tak van bedrijf lange tijd te zien gaf, in het vorige en het onderhavige kwartaal niet werd voortgezet. Zelfs kan van een geringe daling worden gesproken; nochtans is het peil niet onaanzienlijk hoger dan in het afgelopen jaar.

Wij volstaan met de beschrijving van de bovengenoemde onderdelen van deze heterogene bedrijfstak. De bezetting van de metaalbedrijven is in het algemeen zeer hoog en de bedrijvigheid beweegt zich vrijwel constant tegen het plafond van de capaciteit.

Ook de chemische industrie is een tak van bedrijf, waarvan de onderdelen allerminst gekenmerkt zijn door eenvormigheid. In het algemeen lag de produktie in de chemische bedrijven — zonder de petrochemische industrie — een weinig onder het peil van de voorafgaande driemaandsperiode (ongeveer 2 pCt.), doch 5 pCt. boven het niveau van juli-september 1954. Voor de verwerking van aardolieprodukten is het cijfer voor het derde kwartaal op dit ogenblik nog niet beschikbaar; alles wijst er evenwel op, dat dit belangrijk boven het cijfer voor de vergelijkbare periode van het voorafgaande jaar zal liggen.

Hetzelfde kan gezegd worden van de kunststoffen-

industrie, waarvan de produktie en in nog sterkere mate de verwerking nog steeds sterk toenemen.

Het beloop van de bedrijvigheid in de textielindustrie als geheel beschouwd toont geen spectaculair beeld. De cijfers voor het derde kwartaal van 1954 en de tweede en de derde driemaandelijke periode van 1955 zijn ten naaste bij aan elkaar gelijk, met een licht stijgende tendentie. Wij hebben de indruk, dat de toeneming van de produktie bij de wolverwerkende bedrijven het grootst is. Een verdere stijging is waarschijnlijk, nu de afschaffing van de omzetbelasting — na welker afkondiging de vraag bij de handel tijdelijk enigszins stagneerde — een feit is geworden.

De leder- en rubberverwerkende bedrijven zagen haar produktie ten opzichte van het tweede kwartaal enigszins dalen; zoals bij vele takken van bedrijf is ook hier de oorzaak niet zo zeer een dalende tendentie in de bedrijvigheid als wel het feit, dat het hoge cijfer voor juni het gemiddelde van het tweede kwartaal sterk heeft beïnvloed.

Met betrekking tot de papierindustrie kan vrijwel hetzelfde worden opgemerkt; ten opzichte van het vorige jaar was ook hier de stijging niet onbelangrijk.

De produktie in de voedings- en genotmiddelensector steeg enigszins ten opzichte van het voorafgaande kwartaal; voor een niet onbelangrijk gedeelte van deze bedrijfstak valt het topseizoen evenwel pas later dan het hier beschreven tijdvak. Aan hetgeen in de beschrijving

van het tweede kwartaal 1955 met betrekking tot de zuivelindustrie werd opgemerkt ²⁾ hebben wij niets toe te voegen. De daar vermelde ontwikkeling vindt nog voortgang. De produktie en afzet van bier is belangrijk hoger geweest dan in het afgelopen jaar. De stijging heeft ook in het hier behandelde kwartaal voortgang gevonden. Gedurende de eerste 8 maanden van 1955 werd 308.000 hl of 23 pCt. meer afgezet dan in de vergelijkbare periode van 1954. Wellicht is dit mede veroorzaakt door de warme zomer van dit jaar.

De gang van zaken in de groenteverwerkende industrie is — behoudens een enkele uitzondering — bevredigend. De vleeswarenindustrie ondervindt op bepaalde punten — in het bijzonder de export van ham in blik — nog wel eens moeilijkheden.

Bij de tabaksverwerkende industrie is het meest opvallend de vergroting van de vraag naar signoritas in de lagere prijsklassen en een aanzienlijke stijging van de produktie van de duurere sigaren.

Wij menen de gang van zaken in de industrie gedurende het derde kwartaal te kunnen kenschetsen als kenmerk van de „geprolongeerde hoogconjunctuur”. Opmerkelijke veranderingen zijn nauwelijks aanwijsbaar; de produktie blijft zich bewegen op een hoog peil.

¹⁾s-Gravenhage.

Drs. A. G. TER HENNEPE.

²⁾ „De Nederlandse industrie in het tweede kwartaal van 1955”, door Drs. O. Beaujon in „E.-S.B.” van 28 september 1955.

INGEZONDEN STUK

Het reële loonpeil

De heer A. H. G. Fokker, Dipl. Ing. E. T. H., te Rijswijk (Z.-H.) schrijft ons:

In het artikel „Zeven loonronden, de fiscus en het prijsverloop”, opgenomen in „E.-S.B.” van 16 november 1955, heeft de heer B. Bolmeijer uit een aantal door hem samengestelde tabellen en grafieken enkele conclusies getrokken over het verloop van de verhouding van de lonen en prijzen, die een enigszins scheef beeld van de realiteit geven, omdat over de werkelijk verdiende lonen geen gegevens worden vermeld. De heer Bolmeijer wijst in dat verband op een gebrek aan statistische gegevens.

Ik vraag mij af waarom de heer Bolmeijer geen gebruik maakt van de regelmatig door het Centraal Bureau voor de Statistiek bijgehouden cijfers inzake de verdiende lonen, die in de doorlopende reeks van de „Statistiek der lonen” telkens helemaal voorin in de staten 1 en 2 worden gepubliceerd. Dit belangrijke statistische materiaal leent zich zeer goed ter beoordeling van de ontwikkeling van de werkelijke inhoud van het „loonzakje”.

Het betreft hier nl. de uitkomsten van de jaarlijkse enquête van het C.B.S. inzake de verdiende bruto-lonen van meerderjarige mannelijke arbeiders (rechtstreeks bij de produktie werkzaam) in de nijverheid (vrijwel alle belangrijke takken). Deze enquête wordt telkenjare in de herfst gehouden en omvat circa 0,5 miljoen arbeiders.

Het aldaar gebezigde begrip „verdiend loon” houdt in: alle vergoedingen welke de arbeider van zijn werkgever in verband met zijn arbeid ontvangt, met uitzondering van bijzondere uitkeringen, zoals de jaarlijkse extra-uitkering van meestal 2 pCt, kerst- en nieuwjaarsgratificaties, vakantietoelagen, winstaandeel e.d. Ook zijn niet inbegrepen de sociale lasten, welke voor reke-

ning van de werkgever komen en de wettelijke kinderbijslagen of eventuele andere gezinsuitkeringen. Inbegrepen zijn dus de oververdienden uit hoofde van tariefwerk, overwerk, ploegendienst, persoonlijke waarderingstoeslagen (merit rating premies) en prestatietoelagen, tariefderivingstoeslagen, betaling reizen, kort verzuim en snipperdagen en geldswaarde van loon in natura.

Dit begrip der verdiende lonen is vrijwel volledig in overeenstemming met de richtlijnen van de Conventie betreffende statistieken van loon en arbeidsduur van de Internationale Arbeidsorganisatie. Eigenlijk hadden volgens deze Conventie ook nog inbegrepen dienen te zijn de vakantietoelagen, winstuitkeringen, kerst- en nieuwjaarsgratificaties en eventuele andere betalingen, die bij bepaalde gelegenheden plegen te geschieden, maar de wijze van enquêteren (opgave over een bepaalde week) leent zich daar niet voor.

Vergelijkt men het verloop van de indexcijfers der verdiende lonen met dat der regelingslonen, dan blijkt daartussen wel degelijk in de loop der jaren een groot verschil te zijn ontstaan. Zo bedroegen in oktober 1954 de indices der verdiende lonen (1938/1939 = 100) 305 en der regelingslonen van 24 bedrijfstakken (30 juni 1938/30 juni 1939 = 100) 253. Eerstgenoemde index was toen dus ruim 20 pCt meer gestegen dan laatstgenoemde.

Beperk ik mij even tot de nijverheidsarbeiders, wier reële regelingsloon, volgens de becijfering van de heer Bolmeijer, vergeleken met 1938/1939 = 100, op het einde van het vierde kwartaal van 1954 was gedaald met 9,7 pCt, dan stel ik daar tegenover, dat hun reële verdiende loon in dat tijdvak, volgens een naar mijn mening zo goed mogelijke benadering, een stijging te zien geeft van 15 pCt.

Een niet gering onderscheid van ongeveer 25 pCt dus!

Zowel de uitkomst van de heer Bolmeijer als die van mij heeft het karakter van een raming en er zijn bovendien enkele verschillen van uitgangspunt te vermelden. Zo zijn de vergelijkingstijdstippen der loonindices niet precies gelijk, hetgeen in het onderhavige geval van verwaarloosbare invloed is. Belangrijker zijn enkele verschillen in de categorieën arbeiders, bijv. wat betreft leeftijd, werkzaamheden en keuze der bedrijfstakken. Zo is „meerderjarig” in de meeste bedrijfstakken niet identiek met „volwassen”, terwijl er ook verschil kan bestaan tussen „arbeiders, rechtstreeks bij de produktie werkzaam” en „arbeiders” zonder meer. Voorts kan het gemiddelde van de 24 takken afwijken van dat der „vrijwel alle belangrijke takken”. Het indexcijfer van het gemiddelde regelingsloon der 24 takken wijkt reeds af van dat der 40 bedrijfstakken, hetwelk sedert 1947 wordt gepubliceerd ¹⁾.

De cijferreeks van de 24 takken is minder representatief en ook minder juist te achten dan die van de 40 takken (en ook dan die der verdiende lonen), omdat in verscheidene van de 24 bedrijfstakken het in de C.A.O. of regeling opgenomen personeel overwegend uit vaklieden bestond. Juist de takken met relatief meer ongeschoold of geoefend personeel kenden geen landelijke contracten en vielen derhalve buiten de statistiek. Het indexcijfer weerspiegelt dus voor een belangrijk deel het verloop der regelingslonen speciaal van de geschoolde, relatief hoog betaalde arbeidersgroep.

Nu bestond er in de oorlogsjaren en ook daarna een tendentie om het loonpeil der lager betaalde groepen meer op te trekken dan dat van degenen in de hogere loongroepen. De feitelijke gemiddelde stijging der lonen zal dus waarschijnlijk sterker zijn geweest dan het indexcijfer der 24 takken aangaf. Bij de keuze der 40 takken is

er bewust naar gestreefd, de diverse personeelscategorieën zo representatief mogelijk vertegenwoordigd te doen zijn ²⁾. Reeds het laatstgenoemde verschilpunt acht ik een duidelijk bezwaar tegen het hanteren van de door de heer Bolmeijer gebruikte cijferreeks ter indicatie der gemiddelde lonen.

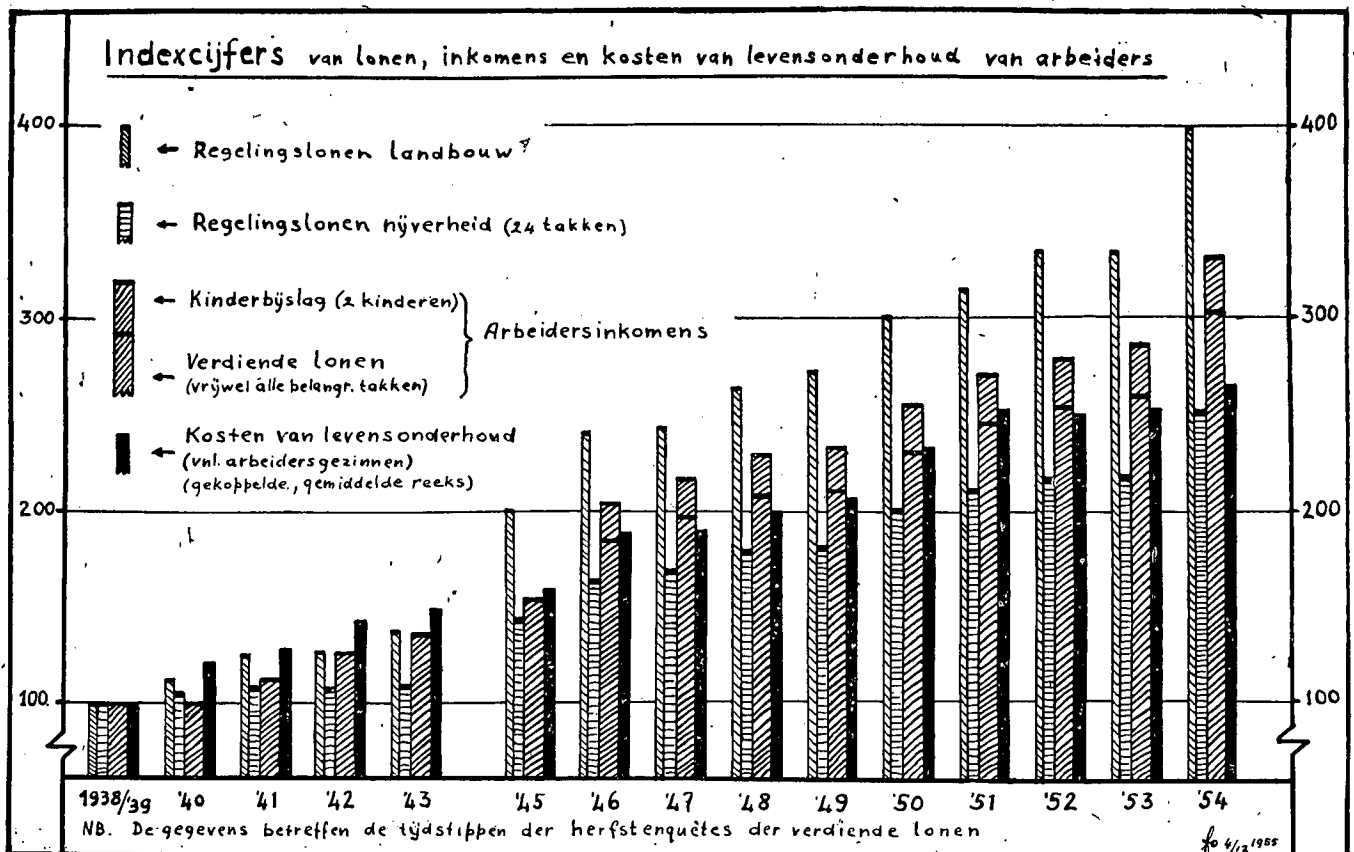
Nog een geheel andere oorzaak van de divergentie tussen de uitkomsten van de heer Bolmeijer en mij voor nijverheidsarbeiders is een gevolg van het gebezigde indexcijfer ter indicatie van de kosten van levensonderhoud. Heb ik het wel dan gebruikt de heer Bolmeijer een reeks die ontstaat door koppeling in 1950 van de indexcijfers van het prijsverloop van een vooroorlogs goederen- en dienstenpakket van arbeidersgezinnen en die van het prijsverloop van het pakket van 1949. In mijn berekening ben ik uitgegaan van een reeks, die gevonden wordt door koppeling in 1950 van enerzijds het gemiddelde van de beide op basis 1938/39 = 100 gestelde reeksen volgens resp. een vooroorlogs en een na-oorlogs pakket en anderzijds de zgn. interimreeks der prijsindexcijfers van het gezinsverbruik op basis 1949 = 100 ³⁾.

Een dergelijke gecombineerde reeks is ook vermeld in het advies van de S.-E.R. van 16 februari 1951 inzake „de in de naaste toekomst te voeren loon- en prijspolitiek”, waar in de bijlagen 1, 2 en 3 enkele gegevens zijn opgenomen betreffende de prijsindexcijfers van het gezinsverbruik en de reële inkomens van industrie- en landarbeiders. In concreto blijkt het verschil uit een vergelijking der prijsindexcijfers op het einde van het vierde kwartaal van 1954 (december 1954): de waarschijnlijk door de heer Bolmeijer gebruikte reeks komt dan op 277 en de door mij gehanteerde op 264, een verschil derhalve van bijna 5 pCt.

¹⁾ Het indexcijfer der 24 takken wordt maandelijks slechts op verzoek nog berekend en gepubliceerd (in de Sociale Maandstatistiek van het C.B.S.).

²⁾ Zie ook „Herziening der indexcijfers van uurlonen volgens regelingen” in „Statistiek der Lonen”, januari/mei 1949, blz. 5 e.v.

³⁾ Zie voor de samenstelling van deze gekoppelde reeks „De Onderneming” (Orgaan van het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond, 's-Gravenhage) van 23 februari en 23 maart 1952, 8 december 1953 en 8 augustus 1954.

Gezien het geconstateerde verschil van ruim 20 pCt tussen de regelingsloon-indexcijfers en de indexcijfers der verdiende lonen, is het belangrijke verschil van ongeveer 25 pCt met de uitkomsten van de heer Bolmeijer op deze wijze in grote trekken verklaard.

Ter illustratie van het verschil moge bijgaande grafiek dienen ⁴⁾. Daarin zijn als tweede en derde kolom telkens naast elkaar aangegeven de regelingsloon-indexcijfers (24 takken) en de indexcijfers der verdiende lonen; laatstgenoemde nog verhoogd met de kinderbijslag van een (gemiddeld) gezin met twee kinderen. Volledigheids-halve zijn in de eerste kolommen ook de regelingsloon-indexcijfers aangegeven der landarbeiders (waarvan geen indexcijfers van verdiende lonen bekend zijn), alsmede — ter beoordeling der *reële* lonen — de prijsindexcijfers volgens de eerder geschetste door mij voorgestane koppelingmethode.

Ik betreure het dat de heer Bolmeijer meende de *reële*

⁴⁾ Deze grafiek is ontleend aan een beschouwing in „De Onderneming” van 10 december 1955, die eveneens betrekking heeft op het onderhavige artikel van de heer Bolmeijer.

waarde van de inhoud van het „loonzakje” met de oververdiensten uit hoofde van arbeid in tarief enz., bij gebrek aan statistische gegevens, niet te kunnen beoordelen en hoop met het bovenstaande voldoende duidelijk te hebben aangegeven dat zulks zeer wel mogelijk is ⁵⁾. Daar komt dan nog bij, dat naar mijn mening de beschouwingen van de heer Bolmeijer, waarin immers ook de belastingtarieven betrokken werden, beogen een relatieve welstandsvergelijking resp. een levensstandaardbeoordeling mogelijk te maken en dat het daarbij de voorkeur verdient uit te gaan van de werkelijke inkomsten en niet van de „kale” regelingslonen. Het gaat om de werkelijke gemiddelde inkomsten van nu ten opzichte van vroeger ⁶⁾. Bij de beambten moet dan ook, hetgeen de heer Bolmeijer terecht opmerkt, eventuele rangeninflatie mede in de beschouwing worden betrokken.

⁵⁾ Een gedetailleerde concretisering van de hier geschetste methode is te vinden in „De Onderneming” van 8 augustus 1954.

⁶⁾ In het in noot 5 genoemde blad is, terecht, ook vermeld dat ter beoordeling van de welstandsverhoging mede rekening moet worden gehouden met verbeteringen in de sociale voorzieningen. Ik meen echter dat ik in deze beschouwing daar niet nader op in behoefte te gaan.

NASCHRIFT

In het artikel „„Zeven loonronden”, de fiscus en het prijsverloop”, heb ik er op gewezen, dat *van regeringswege* is gesteld, dat door de diverse loonronden de waardedaling van het geld voor de *niet in tarief* werkende arbeiders in de metaalindustrie en voor het overheids-personeel, vergeleken met vóór de oorlog, *volledig is opgeheven* en dat het overheids-personeel onder de gegeven omstandigheden in de gunstigste positie verkeert.

Van regeringswege gaat men dus uit van de premisse dat alleen al *de algemene loonronden op zich zelf* de waardedaling van het geld volledig hebben opgevangen.

Hierop aansluitend heb ik mijn onderzoek ingesteld, waarbij ik teneinde elk misverstand te voorkomen er *met nadruk op heb gewezen*, dat de door mij aan officiële gegevens ontleende lonen *uitsluitend* betrekking hebben op die volgens de regelingen van tijdloonwerkers en dat *oververdiensten uit hoofde van arbeid in tarief enz. buiten beschouwing zijn gelaten*.

In mijn betoog zijn dan ook de regelingslonen *voor de betrokkenen* tevens hun verdiende lonen, zodat de beschouwing van de heer A. H. G. Fokker, die zich naar uit zijn artikel blijkt, *wegens het ontbreken van voldoende*

gegevens noodgedwongen beperkt tot een gedeeltelijke belichting van de situatie waarin de nijverheidsarbeiders zich bevinden en de verdiende lonen van de landarbeiders en het administratief personeel *uit dezen hoofde* mede buiten beschouwing laat, *geheel buiten mijn betoog omgaat*.

Voor het overige wordt mijn veronderstelling, dat mag worden aangenomen, dat er een aanmerkelijk verschil in beloning bestaat tussen diegenen die uitsluitend naar de regelingslonen worden gehonoreerd en diegenen die in tarief- of accoordloon enz. werken, door de studie van de heer Fokker bevestigd.

Voor een juiste afmeting van dat verschil is het bestaande statistisch materiaal, naar m.i. ten overvloede uit het betoog van de heer Fokker blijkt, en welk betoog voor het overige tevens bevestigt dat diegenen die naar de „kale” regelingslonen worden betaald vergeleken met 1938/1939 in hun *reële* beloning gemeten in guldens 1938/1939 achterop zijn gebleven, klaarblijkelijk onvoldoende.

Groningen.

B. BOLMEIJER.

AANTEKENING

Handelsbetrekkingen tussen Oost- en West-Europa

Oorzaken van een intensiever handelsverkeer Oost-West.

De handel tussen Oost- en West-Europa ¹⁾ heeft sedert de tweede helft van 1953 weer een ietwat levendiger karakter verkregen. Een artikel in het „Economic Bulletin for Europe” ²⁾, welks inhoud hier in grote trekken wordt weergegeven, bevat talrijke bijzonderheden over dit onderwerp. Blijkens dit artikel vormt een belang-

¹⁾ Tenzij het tegendeel wordt vermeld zijn tot Oost-Europa gerekend de volgende landen: Bulgarije, Hongarije, Oost-Duitsland, Polen, Roemenië, Tsjecho-Slowakije en de U.S.S.R.; tot West-Europa: België-Luxemburg, Denemarken, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, IJsland, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Turkije, Verenigd Koninkrijk, West-Duitsland, Yoegoslavië, Zweden en Zwitserland. In de handel tussen Oost- en West-Europa is niet begrepen de handel tussen Oost- en West-Duitsland.

²⁾ Economic Bulletin for Europe, vol. 7, no. 2, een driemaal per jaar verschijnende publikatie van de Economic Commission for Europe.

rijke oorzaak voor de opbloei van de Oost-Westhandel het feit, dat de Oosteuropese landen in het recente verleden het nationale verbruik van consumptiegoederen op een hoger peil wensten te brengen en deze wens in een dusdanig tempo trachtten te verwezenlijken, dat de binnenlandse agrarische produktie onmogelijk hiermee gelijke tred kon houden en een beroep moest worden gedaan op additionele importen uit West-Europa. Een gunstige invloed op de handel tussen beide delen van Europa ging eveneens uit van een ontspanning op internationaal-politiek terrein, terwijl tevens van belang waren maatregelen als de regularisering van het Donauverkeer en overeenkomsten ter bevordering van een vlotter rail-transitoverkeer door Oostenrijk en Yoegoslavië. Voorts

mag niet onvermeld blijven de groeiende betekenis van de vrije haven Hamburg voor de handel met het Oost-europese blok. Een omstandigheid ten slotte, welke in 1954 een grotere bereidwilligheid schiep ten aanzien van het sluiten van handelsovereenkomsten tussen Oost en West, was het tot stand komen van enkele regelingen betreffende vooroorlogse schulden en schadeloosstellingen voor genationaliseerd eigendom.

De Oost-Westhandel naar waarde en hoeveelheid benevens de relatieve betekenis van deze handel voor Westeuropese landen.

De expansie van de handel tussen Oost- en West-Europa kwam, in dollars gerekend, voor 1954 hoofdzakelijk tot uitdrukking in een stijging met 23 pCt. van de exporten uit laatstgenoemd gebied; de uitvoer in tegen- gestelde richting nam slechts met 14 pCt. toe.

TABEL 1.

Handel tussen Oost- en West-Europa a)

(in mln. dollars)

Jaar	Naar West-Europa ge- exporteerd (c.i.f.)	Naar Oost-Europa ge- exporteerd (f.o.b.)	Kolom 3 in pCt van kolom 2
1	2	3	4
1949	1.033	828	80,2
1950	803	644	80,2
1951	1.014	747	73,7
1952	995	739	74,3
1953	910	789	86,7
1954	1.034	972	94,0

a) Excl. Yoegoslavië.

Opvallend hoog in kolom 4 van bovenstaande tabel is het percentage, dat voor 1954 aangeeft de verhouding tussen de waarde van de goederenstroom naar Oost- en West-Europa. Dit percentage is zelfs nog hoger, indien zodanige wijzigingen worden aangebracht, dat de cijfers uit kolom 2 de Westeuropese export op f.o.b.-conditie weerspiegelen; in dat geval is het goederenverkeer tussen Oost en West in beide richtingen nagenoeg even groot. Deze situatie wijkt af van wat als normaal gold, namelijk dat de Oosteuropese landen in hun handel met West-Europa een exportoverschot, kweekten ten einde dit surplus te kunnen aanwenden voor de verrekening van schulden aan overzeese gebieden.

Daar de ruilvoet in 1954 voor Oost-Europa ongunstiger werd — de oorzaak hiervan was o.a. een vergroot aanbod van Westeuropese goederen, welke normaliter uit de landen aan gene zijde van het ijzeren gordijn werden betrokken — maakt het verschil uit of het verloop van de handelsbetrekkingen gedurende 1953 en 1954 op waarde- dan wel hoeveelheidscijfers wordt gebaseerd. Naar hoeveelheid gemeten was de toeneming van de uitvoer in 1954 vergeleken met 1953 zowel voor Oost- als West-Europa ongeveer even groot, te weten om en nabij de 20 pCt.

De opmerking dient nog te worden gemaakt, dat de Oost-Westhandel, ondanks de in het recente verleden gedemonstreerde verlevendiging, nog geenszins de omvang heeft bereikt van vóór 1940. De verhandelde hoeveelheden bevonden zich in 1954 op een niveau, dat tussen een derde en de helft van het vooroorlogse was gelegen. Deze situatie is bovenal te wijten aan een daling van de handel met grote geïndustrialiseerde landen: West-Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

De Westeuropese landen importeren in de regel slechts betrekkelijk weinig uit Oost-Europa; uitzonderingen zijn: Finland, IJsland en, in mindere mate, Oostenrijk, Turkije.

TABEL 2.

De handel met Oost-Europa in pCt. van de importen en exporten van West-Europa en enige Westeuropese landen (1954)

Land	Invoer	Uitvoer
West-Europa	2,9	3,2
waarvan:		
België-Luxemburg	1,9	2,9
Finland	27,8	27,0
Frankrijk	1,6	1,8
IJsland	18,3	24,7
Nederland	1,9	3,5
Oostenrijk	9,1	9,4
Turkije	9,4	16,5
Verenigd Koninkrijk	2,2	0,9
West-Duitsland	1,9	1,5

Oosteuropese export naar West-Europa ³⁾.

De export van graan en kolen onderging van 1953 op 1954 een waardedaling van resp. 22 en 7 pCt. Eerstgenoemde daling vond haar oorzaak in een neergaande beweging van de graanprijzen op de wereldmarkt; de hoeveelheid, welke door Oost- naar West-Europa werd verzonden, bleef praktisch constant (ongeveer 1,5 mln. ton). Men verwacht niet, dat het beeld van 1955 veel zal afwijken van het hiervoor geschetste van 1954. Belangwekkend in dit verband is een recente publikatie van de E.C.E. ⁴⁾, waarin 1955 wordt geprezen als een over het algemeen zeer goed oogstjaar voor Oost-Europa; repercussies van deze oogst op de Oost-Westhandel in de naaste toekomst zijn zeker niet denkbeeldig.

De waardedaling van de kolenexport is eveneens te- weeggebracht door lagere prijzen, doch daarnaast ver- minderde ook de geëxporteerde hoeveelheid iets. Met name Polen bleef in 1954 haast een miljoen ton achter bij 1953 wegens een hoger binnenlands verbruik en af- nemende opbrengsten in vele kolenmijnen. Bovendien schijnen tal van moeilijkheden te rijzen als het er op aan komt overeenstemming te bereiken met Polen over prijzen en betalingsvoorwaarden. Slechts binnen het kader van een handelsovereenkomst, waarbij dit land zich kon verzekeren van de import van essentiële goe- deren of in staat was de kolenexporten te koppelen aan terugbetalingen van zijn schulden vonden regelmatige leveranties plaats. Een omhoog gaande trend van de prijs voor kolen in 1955 zal niet nalaten tegelijkertijd de exporten van deze delfstof uit Oost-Europa te stimuleren ofschoon een stijging van werkelijke importantie onwaar- schijnlijk is, daar deze ten koste zou moeten gaan van het aanbod op de binnenlandse markt.

Ondanks het feit, dat de uitvoer van graan en kolen gedurende 1954 is teruggelopen, bezetten deze produkten in dat jaar toch nog altijd resp. de tweede en derde plaats op de ranglijst van artikelen, welke door Oost-Europa aan het westelijk deel van ons continent werden gele- verd. Bovenaan stonden hout en houtprodukten als gevolg van vermeerderde investeringsactiviteiten in het Westen en een te geringe houtproduktie in Oostenrijk, Finland en Zweden. De U.S.S.R. dekte de westerse behoefte aan hout voor 58 pCt.; Polen, Tsjecho-Slowakije en Roemenië namen vrijwel het overblijvende deel voor hun rekening. De mogelijkheid van een aanzienlijke verdere stijging dezer exporten mag echter niet al te hoog worden aangeslagen uit hoofde van een sterke uit- breiding der binnenlandse vraag in de betreffende landen en een geografische herverdeling van houtzagerijen in de U.S.S.R.

³⁾ West-Europa is excl. Ierland, Portugal, Spanje en Yoegoslavië.⁴⁾ De voorlopige tekst van het Economic Bulletin for Europe, vol. 7, no. 3.

Een exportartikel voor het Westen, dat op de vierde plaats komt is aardolie. De uitvoer van dit produkt heeft in 1954 aan betekenis gewonnen en er is veel reden aan te nemen, dat aardolie een belangrijke rol zal blijven spelen in de Oosteuropese bijdrage tot de Oost-West-handel.

De tot nu toe besproken goederen: hout, kolen, graan en aardolie maakten in 1954 ongeveer 47 pCt. uit van de totale waarde der exporten van Oost naar West. Het resterende percentage was verdeeld over een groot aantal andere goederen, w.o. chemicaliën, katoen en vlees.

Samenvoeging van afzonderlijke exportprodukten tot grotere groeperingen maakt het mogelijk een beter inzicht te verkrijgen in de ontwikkelingstendities, welke achter de hierboven opgesomde cijfers verscholen gaan, indien deze groeperingen tevens gedurende een aantal jaren worden gevolgd.

TABEL 3.
Samenstelling van de exporten uit Oost- naar West-Europa.

Groeperingen van goederen	1952		1953		1954	
	in mln. dollars, c.i.f.	in pCt. van totale exportwaarde	in mln. dollars, c.i.f.	in pCt. van totale exportwaarde	in mln. dollars, c.i.f.	in pCt. van totale exportwaarde
1. Voedselprodukten ..	436	44,1	294	32,4	241	23,4
2. Brandstoffen en goederen in onbewerkte toestand	391	39,6	395	43,5	516	50,2
3. Industrieprodukten ..	117	11,8	142	15,7	194	18,9
4. Overige goederen	44	4,5	76	8,4	77	7,5
Totaal	988	100,0	907	100,0	1028	100,0

Aan de hand van tabel 3 ziet men dus, dat de voedselimporten uit Oost-Europa in de loop van een paar jaren bijna gehalveerd zijn, hetgeen moet worden geweten aan minder graan uit de U.S.S.R. en minder suiker zowel uit Tsjechoslowakije als Oost-Duitsland. Stijgende exporten van aardolie alsmede hout uit de U.S.S.R. en Roemenië bewerkten, dat de groepering brandstoffen etc. in 1954 de helft van de totale exportwaarde bedroeg. De industrieprodukten uit de hogere stadia van de bedrijfskolom vormen vooral een relatief belangrijke exportpost in Tsjechoslowakije en Oost-Duitsland. Voor de toekomst moet men rekening houden met een verder gaande verschuiving van de Oosteuropese exportstructuur in de richting van deze industrieprodukten.

De bespreking der Oosteuropese exporten wordt hieronder afgesloten met een wat gedetailleerder overzicht van de Oost-Westhandel gezien uit de gezichtshoek van Oost-Europa en enkele tot dit gebied behorende landen.

TABEL 4.
De voornaamste exportprodukten van enige Oosteuropese landen en Oost-Europa

(in mln. dollars c.i.f.)

Goederen	U.S.S.R.	Polen	Tsjechosl.	Oost-Duitsl.	Oost-Europa
Hout en houtprodukten	85,9	23,9	21,7		148,6
Kolen en cokes	22,3	96,7	9,0	8,2	136,2
Graan en graanprodukten	67,6		8,0		111,5
Aardolie en aardolieprodukten	41,1				86,6
Chemicaliën			7,6	33,0	69,9
Plantaardige vezels	43,6	34,4			44,0
Vlees					40,7
Textielprodukten			13,6	6,7	37,3
IJzer en staal	22,6		5,0		30,0
Transportmiddelen			7,9	11,4	
Bont	20,6				
Glas, glaswerk en aardewerk			10,9	6,6	
Machinerieën			9,5	15,7	30,0
Suiker			6,3		
Overige goederen	109,5	45,8	40,6	31,4	292,8
Totaal	413,2	200,8	140,1	113,0	1.027,6

Westeuropese export naar Oost-Europa⁵⁾.

Ruim een vijfde gedeelte van de totale exportwaarde van West- naar Oost-Europa in 1954 vond zijn oorsprong in de uitvoer van machinerieën en schepen. De uitvoer van machines toont sedert 1950 een dalende lijn, die moet worden toegeschreven zowel aan het geleidelijk aflopen van meerjarige wederopbouwcontracten, welke na de tweede wereldoorlog werden afgesloten, als aan verscherpte strategische goederencontroles. Een verzachting van deze controles in augustus 1954 heeft voor datzelfde jaar geen merkbare betekenis meer gehad. Gegevens voor 1955 wijzen echter wel in de richting van een flinke toeneming van de Westeuropese machineleveranties aan Oost-Europa.

De export van schepen, welke hoofdzakelijk is georiënteerd op de U.S.S.R., vertegenwoordigde in 1954 een 25 pCt. hogere waarde dan in 1953. Finland verzorgde het grootste gedeelte van deze exporten, namelijk 64 pCt.; Nederland kwam daarna met 20 pCt. De door West-Europa uitgevoerde schepen zijn merendeels trawlers en vissersvaartuigen uitgerust met koelinstallaties. De vraag naar deze schepen is een uitvloeisel van het streven in Rusland een moderne vissersvloot op te bouwen i.v.m. een groeiende binnenlandse behoefte aan vis. Finland exporteert tevens kleine tankboten en zware ijsbrekers. Behalve schepen en machines zijn drie andere belangrijke groepen exportprodukten: boter en margarine (hoofdzakelijk afkomstig uit Nederland en Denemarken), chemicaliën (voornamelijk uit West-Duitsland en Zwitserland), ijzer en staal (uit Frankrijk en West-Duitsland). Elk van deze groepen vormt ongeveer 6 pCt. van de totale Westeuropese uitvoerwaarde.

Indien men de export naar Oost-Europa verdeelt in een klein aantal groepen, komt duidelijk het beeld naar voren, dat bij de Westeuropese uitvoer steeds meer het accent ligt op de consumptiegoederen.

TABEL 5.

Samenstelling van de exporten uit West- naar Oost-Europa

Groeperingen van goederen	1952		1953		1954	
	in mln. dollars, f.o.b.	in pCt. van totale exportwaarde	in mln. dollars, f.o.b.	in pCt. van totale exportwaarde	in mln. dollars, f.o.b.	in pCt. van totale exportwaarde
1. Consumptiegoederen ..	128	17,5	192	24,5	332	34,6
2. Grondstoffen voor B consumptiegoederen ..	93	12,7	96	12,3	127	13,2
3. Grondstoffen voor kapitaalgoederen	153	20,9	154	19,7	128	13,4
4. Kapitaalgoederen	280	38,2	261	33,3	261	27,2
5. Overige goederen	78	10,7	80	10,2	111	11,6
Totaal	732	100,0	783	100,0	959	100,0

De achtergrond van deze ontwikkeling is ongetwijfeld de reeds eerder vermelde politiek van de Oosteuropese landen het binnenlandse verbruik van consumptiegoederen op een hoger peil te brengen, waarbij kwam dat de prijzen van deze goederen in West-Europa een neiging tot dalen vertoonden.

Een overzicht van de exportstructuur van enkele voor de Oost-Westhandel belangrijke Westeuropese landen en van West-Europa in zijn geheel volgt in tabel 6 op blz. 18.

Een karakteristiek van de Oost-Westhandel in 1955.

Uit de cijfers, welke tot op heden beschikbaar zijn, kan worden afgeleid dat zeer waarschijnlijk 1955 in de

⁵⁾ West-Europa is excl. Ierland, Portugal, Spanje en Yoegoslavië.

TABEL 6.

De voornaamste exportprodukten van enkele Westeuropese landen en West-Europa
(in mln. dollars f.o.b.)

Goederen	Finland	Neder-land	West-Duits-land	Frank-rijk	Ver. Kon.	West-Europa
Machinerieën	24,6		24,4	6,5	16,8	132,6
Schepen	45,8	14,5				74,7
Chemicaliën			15,4	5,2	3,7	63,4
IJzer en staal			12,9	15,8		58,4
Boter en margarine		25,6				57,8
Textielprodukten		5,4	4,1	8,2	3,4	42,5
Vis		5,9				42,2
Vlees				10,9		39,1
Papier en papierproduk- ten						36,2
Timmerhout en hout- produkten	24,9					33,8
„Prefabricated” gebou- wen	24,7					
Houtpulp	24,2					
Non-ferrometalen	12,3		4,2		6,1	30,0
Fruut en groente		4,9				
Textielafval		5,4				
Graan en graanproduk- ten				9,6		29,5
Suiker en suikerproduk- ten					5,8	
Ruwe tabak						24,5
Wol en haar					13,0	24,3
Overige goederen					19,1	270,1
Totaal	27,2	23,1	20,1	17,8		
	183,7	84,8	81,1	74,0	67,9	959,1

geschiedenis van de Oost-Westhandel te boek zal staan als een periode van voortgezette verbetering, waarin — zulks opvallend afstekend tegen 1954 — Oost-Europa meer exporteerde dan importeerde. Deze ontwikkeling kan de oplossing vergemakkelijken van het betalingsprobleem der Oosteuropese landen en de weg vrijmaken voor een verdere stijging van hun invoer uit West-Europa. Een hoofdoorzaak van de jongste gang van zaken is het samenvallen van de groeiende behoefte aan importen in Westeuropese kring — als gevolg van een zich aldaar gestaag uitbreidende industriële productie — en een grotere bereidheid van de kant der Oosteuropese landen om hun exportprogramma's af te stemmen op het Westen, door bijv. voor dit gebied aantrekkelijker prijzen te berekenen.

Hiermee stuit men overigens op een interessant vraagstuk, namelijk in hoeverre landen met een centraal geleide economie de nodige elasticiteit bezitten om hun handelspolitiek telkenmale te herzien gelet op de meestal veelvuldig en snel wisselende prijzen op de internationale goederenmarkten. Het is begrijpelijk, in dit licht beschouwd, dat juist de Oosteuropese landen er op aandringen handelsovereenkomsten te sluiten, waardoor op langere termijn prijzen en hoeveelheden worden gestabiliseerd en ten minste een mogelijkheid wordt geschapen prijsbewegingen een behoorlijke tijd van te voren te zien aankomen. In beginsel voelen de Westeuropese landen niet veel voor dergelijke overeenkomsten, doch er zijn enkele landen — bijv. Denemarken, Noorwegen en IJsland — die te kampen hebben met lastige afzetproblemen en daarom tot het sluiten van deze overeenkomsten overgaan.

Een ernstige hinderpaal voor intensievere handelsbetrekkingen tussen Oost- en West-Europa is nog steeds de weinig soepele wijze waarop de handelspartners hun wederzijdse schulden kunnen kwijten. Grote betekenis moet dan ook worden toegekend aan velerlei pogingen, welke financiële deskundigen op het ogenblik in het werk stellen om hierin verbetering te brengen. Moge de wens worden uitgesproken dat deze pogingen met een welslagen zullen worden bekroond, opdat zowel Oost- als West-Europa op grotere schaal dan voorheen de vruchten van internationale arbeidsverdeling zullen kunnen plukken.

BOEKBESPREKING

ECONOMEN OVER ECONOMEN

„What is the significance and what the worth of a theory, of which the efficacy, as a means of elucidating phenomena, lies entirely in the shifting uses of an ambiguous term?”

Cairnes schrijvende over Bastiat in de „Fornightly Review”, October 1870.

De verscheidenheid van het geheel der economische wetenschap en haar scheppers wordt in een nieuw daglicht geplaatst in een originele en merkwaardige anthologie¹⁾, waarin economen aan het woord worden gelaten over hun mede-economen, soms van een vorige generatie, soms tijdgenoten. Verdeeld over „The dawn of economic science”, „The classical school”, „Socialists and reformers”, „Historical and institutional approaches”, „The rise of marginalism” en „The growth of modern economics” heeft de samensteller een veertigtal beschouwingen, vaak uit weinig toegankelijke bronnen en deels voor het eerst in het Engels vertaald, verzameld, waarin leven en werk van beroemde economen geanalyseerd worden. Een drietal essays werd speciaal voor dit boek geschreven, nl. John Maurice Clark over zijn vader John Bates Clark, Colin Clark over Pigou en Ragnar Frisch over Wicksell. Dit laatste bevat een superbe samenvatting van Wicksell's theoretisch werk, waarvan velen die deze vaak niet gemakkelijke auteur bestuderen, plezier zullen kunnen hebben.

Jevons over Cantillon, Einaudi over Galiani, Marshall over Ricardo, Cairnes over Bastiat, Veblen over Marx, Mitchell over Veblen, Burns over Mitchell, Schneider over von Thuenen, Walras over Gossen, Keynes over Jevons, Schumpeter over Boehm-Bawerk, Haberler over Schumpeter, Samuelson over Keynes, dit is een verdere greep uit wat de lezer voorgezet krijgt. Aldus vormt het geheel op zijn eigen manier een geschiedenis van het economisch denken. Het kan beschouwd en gebruikt worden als een complement op Schumpeter's History of economic analysis, of het onlangs in het Nederlands verschenen boek van Heilbronner²⁾.

Von Thuenen schreef op 29 December 1821 aan zijn broer: „In this field of science, very few persons are able to understand new views. Those who do understand them are specialists who have been trained in the same field, and whose opinions are biased”³⁾. Deze pessimistische uitspraak wordt slechts in enkele gevallen in de onderhavige anthologie bewaarheid. De artikelen zijn zo geselecteerd, dat zij vrijwel alle een objectief beeld van de beschrevenen geven, waarbij de positieve kanten van hun denken naar voren komen. De econometist die dit boek ter hand neemt zal niet teleurgesteld worden en zich kunnen verenigen met de uitspraak van Prof. Kenneth Boulding in zijn voorwoord: „Professor Spiegel's tidbits are hors d'oeuvres and serve to whet the appetite for more reading in the many fields of interest of which he allows us brief tastes”.

Mexico.

JOHAN KAUFMANN.

¹⁾ The development of economic thought, great economists in perspective, edited by Henry William Spiegel, professor of economics, The Catholic University of America (John Wiley & Sons Inc., New York, Chapman & Hall Ltd., London, 1952), XII + 811 blz.

²⁾ Robert L. Heilbronner, De filosofen van het dagelijks brood. H. J. Paris, Amsterdam 1955, besproken in „E.-S.B.” van 31 Augustus 1955.

³⁾ Spiegel, op.cit., blz. 449.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Aan de periode van geldruimte kwam tijdens de tweede helft van december plotseling een einde. De callgeldrente werd op 22 december verhoogd van het minimum van $\frac{1}{2}$ pCt. tot $\frac{3}{4}$ pCt., en met ingang van 28 december zelfs tot het maximum van 1 pCt. per jaar. Ook de markt-disconto's ondergingen een stijging; voor de korte termijnen (enkele maanden) kwamen zij op ca. $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ pCt. p. j., dus aanzienlijk hoger dan de disconto's, waartegen De Nederlandsche Bank sinds 19 december jl. kort papier verkoopt (nl. $\frac{3}{4}$ pCt. p. j. voor drie- resp. 1 pCt. p. j. voor twaalfmaands-schatkistpromessen).

Deze ontwikkeling vormde in kort bestek een herhaling van de wisselingen in de geldmarktsituatie, die 1955 te zien gaf. Deze situatie kenmerkte zich door een herhaalde omslag van de markt van zeer ruim in zeer krap en omgekeerd.

Veranderingen in de Nederlandse deviezenpositie, die vorige jaren vaak een hoofdrol bij dergelijke wisselingen speelden, waren in 1955 slechts van ondergeschikte betekenis. De totale goud- en deviezenvoorraad van De Nederlandsche Bank steeg tussen 27 december 1954 en 27 december 1955 van f 4.637 mln. tot f 4.685 mln. Een van de belangrijkste wijzigingen hierbij vormde de omzetting van deviezen in goud, waardoor het percentage, dat het goud van genoemde voorraad uitmaakt, tussen beide laatstgenoemde data steeg van 65 tot 70 pCt. Op de geldmarkt had dit echter uiteraard geen enkel effect.

Van grote betekenis voor deze markt was daarentegen wel de geldmarktpolitiek der monetaire autoriteiten (Nederlandsche Bank en Ministerie van Financiën). Alleen reeds de kaspercentage-regeling, die de banken momenteel verplicht tot het aanhouden van (gemiddeld per maandelijkse periode) 10 pCt. van hun opeisbare verplichtingen in de vorm van renteloos tegoed bij de Centrale Bank, in totaal uitkomend op een bedrag van ca. f 500 mln., bleek telkenmale aanzienlijke repercussies op de markt te veroorzaken. Ook per 22 december, toen de nieuwe kaspercentage-periode inging, was zulks wederom het geval.

Mede ten gevolge van het feit, dat er in 1955 weinig papier afliep (hetgeen ook vnl. het resultaat was van de geldmarktpolitiek der monetaire autoriteiten, i.c. van hun afgiftepolitiek van schatkistpapier), werd de autonomie van de geldgevers ter geldmarkt in vergelijking met vorige jaren weer verder gereduceerd. Daar de belegging in schatkistpapier het sluitstuk is en blijft bij de korte beleggingen der banken, of anders gezegd, daar de kredietverlening dezer laatste aan het bedrijfsleven aan de „greep” der monetaire autoriteiten ontsnapt, bracht de geschetste ontwikkeling een verdere versterking mede van de invloed dezer autoriteiten op de „open” geldmarkt, waar schatkistpapier nog steeds het overheersende marktmaterial vormt.

De kapitaalmarkt.

Het koersniveau op de aandelenmarkt bleef ook gedurende de tweede helft van de maand december zeer stabiel. De scheepvaartfondsen vertoonden, onder invloed van de bij voortdurende vaste stemming op de vrachtenmarkt, in het algemeen een koersstijging, cultures daartegenover, in verband met de weinig gunstige ontwikkeling der Nederlands-Indonesische onderhandelingen, een daling.

De animo, door beleggers, beroepshandel en arbitrage aan de dag gelegd, onderging tegen het einde van het oude jaar geen opleving. De aandelenomzet bleef tal van dagen weer beneden de f 2 mln. nominaal. De maand december met een omzet van f. 40 mln. nominaal vormde trouwens een nieuw laagterecord voor 1955. Dat de totale jaaromzet in het verstreken jaar ad f. 851 mln., slechts weinig onderdeed voor die van het vorig jaar ad f. 855 mln., was toe te schrijven aan de hoge omzet tijdens de eerste 9 maanden van 1955, toen de gemiddelde maandomzet f. 78 mln. nominaal bedroeg.

Wanneer men de hieronder opgenomen aandelenindices van A.N.P.-C.B.S. per einde 1954 en 1955 met elkaar vergelijkt, blijkt 1955 per saldo een niet onaanzienlijke verdere koersstijging in de aandelensector te hebben opgeleverd. Deze stijging vond nagenoeg geheel tijdens de eerste 8 maanden van het jaar plaats. De algemene aandelenindex steeg in 1955 met ca. 22 pCt. (in 1954 met ca. 60 pCt.). Opvallend was, dat de stijgingen bij de verschillende sub-groepen niet veel uiteenliep. Zij was het grootst bij de groep banken, derhalve bij zgn. niet-Sachwerte (nl. +25 pCt.) het geringst bij de industriële aandelen (nl. +17 pCt.). De „internationals”, die in 1954 zozeer de toon bij de stijging hadden aangegeven, stegen in 1955, evenals scheepvaart aandelen, per saldo „slechts” met 23 pCt.

Na de belangrijke september-gebeurtenis, de plotse linge ziekte van President Eisenhower, wilde het te Amsterdam, noch wat de omzetten, noch wat de koersen betreft, goed meer vloten. Aan het einde van het jaar was de algemene aandelenindex $7\frac{1}{2}$ pCt. lager dan het hoogterecord hiervan (nl. 239,7 op 6 september 1955). Na de grote klap van september/oktober bleef de stemming op de Nederlandse aandelenmarkt dan ook van een veel grotere voorzichtigheid getuigen dan daarvoor. Dit vormde een tegenstelling met de ontwikkeling in Wallstreet, waar het gemiddelde Dow Jones Industrials zijn hoogste stand van het jaar, nl. 488,4 op de laatste beursdag daarvan, 30 december, bereikte (31 dec. 1954: 404,4; 23 sept. 1955: 487,5; 11 okt. 1955: 438,6).

De obligatiekoersen per ult. 1954 en 1955, in onderstaande tabel vermeld, illustreren de beperkte stijging van de rentestand gedurende 1955. Ondanks het feit, dat in de periode, toen het embargo voor buitenlandse emissies op de Nederlandse markt tijdelijk was verzacht, hier voor enige honderden miljoenen guldens aan buitenlandse obligaties werd geplaatst, bleef de hoogte van de rentestand hier te lande grotendeels bepaald door de politiek der monetaire autoriteiten. Deze, in tegenstelling met vele hunner collega's in andere landen, zagen in 1955 geen aanleiding om over te gaan tot een actieve politiek van inflatiebestrijding, laat staan van renteverhoging.

	30 dec. 1954	31 aug. 1955	29 dec. 1955
Aand. indexcijfers			
A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)			
Algemeen	181,8	231,0	221,3
Internat. concerns	233,0	294,1	286,1
Industrie	141,4	177,4	165,8
Scheepvaart	135,7	174,0	166,5
Banken	136,3	155,7	169,6
Indon. aand.	127,8	183,1	154,9
Aandelen			
Kon. Petroleum	537½	637	647½
Unilever	388	495½	379½ a)
Philips	322¾	493½	355½ b)
A.K.U.	321	367	341
Kon. N. Hoogovens	290	365	381
Van Gelder Zn	261	360	270b)
H.A.L.	180¾	244¾	213¾
Amsterd. Rubber	99¾	156	133¾
H.V.A.	135	174¾	146½

a) ex bonus; b) ex claim.

Staatsfondsen			
2½ pCt. N.W.S.	81¾	79%	77%
3-3½ pCt. 1947	100½	100%	99%
3 pCt. Grootboek 1946	99¾	99%	97%
3 pCt. Dollarlening	99½	98%	96
Diverse obligaties			
3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...	101½	101%	100%
3¼ pCt. Bkv. Ned. Gem. 1954 II/III	100	99¾	97
3½ pCt. Philips 1948	102½	102	100%
3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank	101	99	96½

J. C. BREZET.

STATISTIEKEN

BANK INDONESIA
(Voornaamste posten in duizenden rupiah's)

Data	Munt, muntmat., goud en saldi aan conv. valuta en vorderingen in goud op de Regering	Vorderingen in vreemd courant betaalbaar	Devisenfond's valutarekening	Disconto's en voorschotten op onderpand betaalbaar in eigen courant	Voorschotten aan de Regering v. d. Rep. Indon.
16 nov. 1955	953.207	424.829	1.978.501	696.539	4.503.910
23 nov. 1955	953.207	391.841	2.040.196	682.798	4.439.588
30 nov. 1955	953.207	367.767	2.088.052	720.908	4.296.562
7 dec. 1955	953.207	386.368	2.061.764	749.421	4.163.278
14 dec. 1955	953.207	440.458	2.033.736	819.100	4.156.191
21 dec. 1955	953.389	442.229	2.055.708	955.311	4.169.169

Data	Bankbiljetten in omloop	Devisenfond's buitenlandse passiva	Rekening courant saldi		Van andere
			v/d Reg. v/d Rep. Indon.	Bijzondere rekening inzake de E.C.A. hulp	
16 nov. 1955	8.052.150	1.610.755	494.868		1.814.094
23 nov. 1955	8.041.148	1.596.448	494.868		1.787.988
30 nov. 1955	7.957.417	1.587.014	494.868		1.800.595
7 dec. 1955	7.981.548	1.551.936	494.868		1.695.501
14 dec. 1955	8.073.693	1.557.128	494.868		1.774.346
21 dec. 1955	8.165.354	1.555.329	494.868		1.822.785

DE NEDERLANDSCHE BANK
(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt en Muntmateriaal	Vorderingen en geldwaardige papieren, luidende in buitenlandse geldsoorten	Buitenlandse betaal-middelen	Vorderingen in guldens, voortvloeiende uit betalings-accorden	Voorschotten in rekening in courant
21 nov. 1955	3.273.950	1.360.750	152	212.309	29.117
28 nov. 1955	3.280.864	1.359.995	175	210.191	31.072
5 dec. 1955	3.281.806	1.365.700	170	223.063	30.448
12 dec. 1955	3.282.362	1.401.317	166	222.999	29.919
19 dec. 1955	3.284.379	1.395.546	163	218.962	36.848
27 dec. 1955	3.318.305	1.381.508	163	214.995	51.029
2 jan. 1956	3.318.727	1.360.738	167	225.073	263.046

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in rekening courant				
		Totaal	's Rijks Schatkist	's Rijks Schatkist bijzondere rekening	Saldi voortvloeiende uit betalings-accorden	Andere saldi van niet-inge-zetenen
21 nov. 1955	3.743.687	1.681.155	319.078	490.412	94.277	19.588
28 nov. 1955	3.851.943	1.585.114	267.975	490.412	98.509	19.376
5 dec. 1955	3.831.010	1.626.408	337.470	490.412	108.892	19.378
12 dec. 1955	3.763.798	1.734.139	420.266	490.412	125.466	19.007
19 dec. 1955	3.801.457	1.589.608	314.215	490.412	105.336	18.479
27 dec. 1955	3.954.844	1.472.262	325.546	490.412	115.138	18.369
2 jan. 1956	3.958.386	1.585.047	456.723	490.412	108.819	18.171

Onze bank met haar vele overzeese vestigingen, verspreid over een groot deel van de wereld, dient U gaarne van advies bij al Uw import-, export- en transitozaken.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Hoofdkantoor: Amsterdam
134 vestigingen in Nederland, Azië, het Midden-Oosten, Afrika en Amerika

Bij de Dienst der Havens en Handelsinrichtingen (Beheer Zeehaven) der Gemeente Amsterdam bestaat de mogelijkheid tot plaatsing van een

DOCTORANDUS IN DE ECONOMIE

ter vervulling van de functie van Adjunct-Econoom. Salarisgrenzen f 6672,— — f 8448,—. Kindertoelage volgens gemeentelijke regeling. Leeftijd bij voorkeur niet boven 30 jaar. Enige ervaring in documentatie en researchwerk strekt tot aanbeveling. Sollicitaties, onder No. 387 H.H.I., met foto en uitvoerige inlichtingen ten spoedigste te zenden aan de Directie der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam-C.

vacatures

STEENKOLEN-HANDELSVEREENIGING N.V.

Westerkade 2 — Rotterdam

vraagt voor de stuwadoors-afdeling een

ERVAREN ADMINISTRATEUR

kennis van moderne bedrijfsadministratie is vereist.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelszaken.

GEMEENTE NIJMEGEN

Bij de Dienst van Publieke Werken en Volkshuisvesting kan worden geplaatst een:

Sociaal-wetenschappelijk onderzoeker

Doctoraal examen in economische, sociologische en/of sociaal-geografische studierichting, of overeenkomstige opleiding, respectievelijk verkregen ervaring, vereist.

Salarisgrenzen:

Commies 1e klasse f 5.856,— tot f 7.296,—
Hoofdcommies f 6.324,— tot f 8.268,—

Aanstelling in rang afhankelijk van leeftijd en ervaring.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken ter Gemeente-secretarie van Nijmegen.